

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
Факультет агротехнологій та охорони довкілля
Кафедра екології та захисту довкілля**

Допускається до захисту

«___»_____2025р.

Зав. кафедри _____

(підпис)

к.б.н., доцент Петро ХІРІВСЬКИЙ

(наук. ступ., вч. зв. ініціали та прізвище)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістр

(рівень вищої освіти)

**на тему: «Рекреаційна та еколого-освітня діяльність Національного
природного парку «Гуцульщина» та шляхи її розвитку»**

Виконав: студент II курсу, групи Еко-61,
спеціальності 101 «Екологія»
Віщур Назар Олегович

Керівник:

Ірина СОЛОВОДЗІНСЬКА

Консультант:

Лариса ГОРДІЙЧУК

Львів 2025

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет природокористування
Факультет агротехнологій та екології
Кафедра екології
Рівень вищої освіти: «Магістр»
Спеціальність: 101 «Екологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри _____

доцент, к.б.н. Петро ХІРІВСЬКИЙ

«_____» _____ 2024р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студенту

Віщуру Назару Олеговичу

1. Тема роботи: **«Рекреаційна та еколого-освітня діяльність Національного природного парку «Гуцульщина» та шляхи її розвитку»**

Керівник кваліфікаційної роботи: Ірина Соловодзінська, к.б.н., доцент

Затверджені наказом по університету від « 31 грудня » 2024р. № 906/к-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи: 10 грудня 2025 року

3. Вихідні дані для кваліфікаційної роботи

Літературні джерела, фізико – географічна характеристика району досліджень, паспорти екологічних стежок НПП «Гуцульщина», інструкції по охороні праці.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які необхідно розробити)
ВСТУП

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Стан природно-заповідного фонду України

1.2 Характеристика природно-заповідного фонду Івано-Франківської області

2. ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Загальна характеристика Національного природного парку «Гуцульщина»

2.2 Природні рекреаційні ресурси НПП «Гуцульщина»

2.3 Історичні та культурні рекреаційні ресурси

2.4 Роль Національного природного парку «Гуцульщина» у реабілітації населення, яке зазнало наслідків воєнних дій

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий»

3.2 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «Попід Каменистий»

3.3 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На гору Клифа»

3.4 Еколого-пізнавальні стежки Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина»

3.5 Еколого-пізнавальні стежки Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення Національного природного парку Гуцульщина»

4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

4.1 Аналіз стану охорони праці

4.2 Покращення техніки безпеки, пожежної безпеки та гігієни праці у НПП «Гуцульщина»

ВИСНОВКИ

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

5. Перелік графічного матеріалу (подається конкретний перерахунок аркушів з вказуванням їх кількості) Рисунки, таблиці

6. Консультанти з розділів:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
1, 2, 3	Соловодзінська І.Є., доцентка кафедри екології та охорони довкілля			
4	Гордійчук Л. М., доцента кафедри інженерної механіки			

7. Дата видачі завдання _____ 2 грудня 2024 р.

Календарний план

№п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	При-мітка
1	Написання вступу та розділу «Огляд літератури»	2.12.24-28.02.25	
2	Написання розділу «Об'єкт та методи досліджень»	1.03.25-20.04.25	
3	Написання розділу «Результати досліджень»	21.04.25-20.08.25	
4	Написання розділу «Охорона праці», формулювання висновків за результатами проведених досліджень, укладання списку використаних джерел	21.08.25-25.11.25	

Студент _____ Назар ВІЩУР
(підпис)

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Ірина СОЛОВОДЗІНСЬКА
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	9
1.1 Стан природно-заповідного фонду України	9
1.2 Характеристика природно-заповідного фонду Івано-Франківської області	12
2. ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ	18
2.1 Загальна характеристика Національного природного парку «Гуцульщина»	18
2.2 Природні рекреаційні ресурси НПП «Гуцульщина»	23
2.2.1 Природні об'єкти туризму	23
2.2.2 Бальнеологічні та кліматичні ресурси	25
2.2.3 Пам'ятки неживої природи	26
2.3 Історичні та культурні рекреаційні ресурси	29
2.4 Роль Національного природного парку «Гуцульщина» у реабілітації населення, яке зазнало наслідків воєнних дій	31
3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ	34
3.1 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий»	34
3.2 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «Попід Каменистий»	37
3.3 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На гору Клифа»	42
3.4 Еколого-пізнавальні стежки Старокутського	46

природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина»	
3.5 Еколого-пізнавальні стежки Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення Національного природного парку Гуцульщина»	55
4. ОХОРОНА ПРАЦІ	63
4.1 Аналіз стану охорони праці	63
4.2 Покращення техніки безпеки, пожежної безпеки та гігієни праці у НПП «Гуцульщина»	65
ВИСНОВКИ	70
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	72
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Національні природні парки, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), є природоохоронними, науково-дослідними, культурно-освітніми та рекреаційними установами загальнодержавного значення, діяльність яких спрямована на збереження, відтворення та ефективне використання природних комплексів і об'єктів, що мають особливу природоохоронну, історико-культурну, наукову, освітню, оздоровчу та естетичну цінність. Національні природні парки виконують ряд завдань: охорона та збереження цінних природних і історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності з дотриманням природоохоронного режиму; проведення наукових досліджень природних комплексів, вивчення їхньої динаміки під впливом рекреаційного навантаження, розроблення наукових рекомендацій щодо ефективного використання природних ресурсів; здійснення екологічної освіти та виховання населення [8, 9].

З моменту свого створення у 2002 році, Національний природний парк «Гуцульщина», розташований у Косівському районі Івано-Франківської області, посів важливе місце у системі рекреаційно-туристичного господарства Карпатського регіону. Його природна основа сформована передгірними лісовими та гірсько-лісовими масивами, які поєднують високу біорізноманітність, мальовничі ландшафти та сприятливі кліматичні умови. Парк займає вигідне географічне положення відносно головних туристичних центрів регіону – села Шешори та міста Косів, а також ключових пунктів – селища Кути, с. Космач, с. Пістинь, с. Тюдів, які вирізняються розвиненою рекреаційно-туристичною інфраструктурою, численними природними та культурними атракціями [24].

Найбільшу туристичну привабливість території парку формують його гірські хребти з мальовничими скельними утвореннями – Каменистий, Брусний, Сокільський, Карматура, Лебедин, Хоминський; оглядові вершини – г.

Михалків, полонини Лебедин і Тарниця; гірські озера – Лебедин та Мертве озеро; а також численні гірські потоки та водоспади («гуки»), серед яких особливо відомий Рушірський водоспад, і джерела мінеральних вод [2, 25].

Розгалужена мережа пішохідних маршрутів охоплює значну частину території Національного природного парку «Гуцульщина». Багато з них прокладені вздовж гірських хребтів – передусім Каменистого та Сокільського, які є природними панорамними платформами з чудовими оглядовими майданчиками. Інші стежки проходять долинами гірських потоків, наприклад, вздовж потоку Коров'як до озера Лебедин чи на хребет Хоминський уздовж річки Волійці.

Отже, територія Національного природного парку «Гуцульщина» має високий потенціал для розвитку еколого-пізнавального туризму, який поєднує природоохоронні, наукові та освітні цілі з популяризацією унікальної культурної спадщини Гуцульського краю.

Мета роботи: вивчення рекреаційних ресурсів Національного природного парку «Гуцульщина», а також удосконалення наявних і розробка нових маршрутів еколого-пізнавальних стежок

Об'єкт дослідження: Національний природний парк «Гуцульщина» (Косівський район, Івано-Франківська область).

Предмет дослідження: маршрути еколого-пізнавальних стежок НПП «Гуцульщина».

Завдання роботи:

1. Вивчити рекреаційні ресурси Національного природного парку «Гуцульщина».
2. Охарактеризувати наявні еколого-пізнавальні стежки, визначивши їх природну, пізнавальну та рекреаційну цінність.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Стан природно-заповідного фонду України

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України – це сукупність природних територій і об'єктів, які мають особливу природоохоронну, наукову, рекреаційну, естетичну, історико-культурну та оздоровчу цінність. До його складу входять ділянки суходолу, водного простору, а також природні комплекси та окремі об'єкти, що виділені для збереження генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання екологічної рівноваги, а також для моніторингу стану навколишнього природного середовища [13].

На сьогодні природно-заповідний фонд України виконує важливу екологічну, наукову та соціальну функції, адже забезпечує збереження біорізноманіття, сприяє розвитку еколого-освітньої діяльності, а також формує основу для сталого розвитку регіонів.

Основними функціями природоохоронних територій є:

- розширення зон існування та підтримка природних популяцій видів флори й фауни;
- відновлення природних ареалів і поліпшення умов проживання тварин і рослин;
- забезпечення міграції видів і генетичного обміну між популяціями;
- охорона ключових, рідкісних і вразливих видів, що перебувають під загрозою зникнення;
- збереження екологічної якості природних систем і відновлення деградованих екосистем;
- підтримка гідрологічного балансу – збереження водозбірних басейнів, джерел, боліт і торфовищ;
- охорона цінних геоморфологічних та ландшафтних форм, які мають унікальне природне або естетичне значення;
- попередження ерозійних процесів і деградації ґрунтів;
- збереження біоценозів у зонах із підвищеним радіаційним чи техногенним навантаженням;

- забезпечення транскордонних екологічних зв'язків між природними територіями сусідніх держав [28].

Природно-заповідний фонд України охоплює широкий спектр природних і штучно створених територій та об'єктів, що мають високу екологічну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність. Його структура визначається відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», і включає дві основні групи об'єктів: природні та штучно створені.

1. Природні об'єкти та території – це ділянки суші та водного простору, де зберігаються унікальні природні комплекси, рідкісні види флори і фауни, а також геоморфологічні утворення, що мають природоохоронну, наукову чи культурно-історичну цінність.

- Біосферні заповідники: Карпатський, Асканія-Нова, Чорноморський, Дунайський. Ці заповідники входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО і відіграють ключову роль у збереженні біорізноманіття на глобальному рівні.
- Природні заповідники: Дніпровсько-Орільський, Горгани, Поліський, Рівненський, Розточчя та інші. Їх основна мета – повне збереження природних екосистем у стані мінімального втручання людини та проведення наукових спостережень за природними процесами.
- Національні природні парки: Верхнє Побужжя, Великий Луг, Верховинський, Вижницький, Гетьманський, Галицький, Голосіївський, Гуцульщина, Карпатський, Кармелюкове Поділля, Кременецькі гори, Мале Полісся, Шацький, Яворівський тощо. Вони поєднують природоохоронну діяльність із рекреацією та екологічною освітою, створюючи умови для туризму, відпочинку та екопросвітництва.
- Регіональні ландшафтні парки – природоохоронні території регіонального значення, які забезпечують збереження та відновлення природних ландшафтів у поєднанні з рекреаційною діяльністю.
- Заказники – природоохоронні ділянки, створені для охорони певних видів рослин, тварин або геологічних об'єктів, що мають особливе значення.

- Заповідні урочища – території, де збереглися типові або унікальні природні комплекси (ліси, болота, гірські схили).
- Пам'ятки природи – окремі унікальні природні об'єкти: вікові дерева, водоспади, печери, джерела тощо, що мають наукову або естетичну цінність.

2. Штучно створені об'єкти. Ці об'єкти створені людиною, але мають значну природну, наукову або культурно-естетичну вартість, слугують базами для наукових досліджень, рекреації та екопросвітницької діяльності.

- Дендрологічні парки – території, на яких зібрано колекції деревних і кущових порід для наукових, навчальних і декоративних цілей.
- Ботанічні сади – центри вивчення, збереження та інтродукції рослинного світу, у тому числі рідкісних і зникаючих видів.
- Зоологічні парки – спеціалізовані установи, призначені для збереження, розведення та вивчення тварин, переважно у напіввільних умовах.
- Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – зразки ландшафтного дизайну, історичних парків і садів, що мають культурну, історичну та естетичну цінність [27].

Пам'ятки природи, заказники, ботанічні сади, зоологічні та дендрологічні парки, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – це важливі елементи природно-заповідного фонду України. Залежно від їхньої наукової, екологічної та історико-культурної цінності, вони можуть мати місцеве або загальнодержавне значення [27].

За роки незалежності України площа природно-заповідного фонду зростає більш ніж удвічі, що свідчить про активізацію державної політики у сфері охорони природи та розвитку екологічної мережі. Станом на березень 2018 року, до складу природно-заповідного фонду України входить понад 8 тисяч об'єктів загальною площею 3,3 млн гектарів, що становить 6,05 % території держави. Попри позитивну динаміку зростання кількості заповідних територій, показник заповідності України залишається недостатнім. Національний рівень охоплення природно-заповідним фондом (6,05 %) є вдвічі нижчим, ніж середній показник країн Європейського Союзу, де площа заповідних територій сягає близько 15 % від загальної площі.

1.2 Характеристика природно-заповідного фонду Івано-Франківської області

Івано-Франківська область є одним із найцінніших регіонів України з точки зору природної різноманітності та екологічної значущості. Її територія охоплює частину Українських Карпат – одного з найбагатших на біорізноманіття природних регіонів Європи. Завдяки цьому тут сформувалася розгалужена мережа природно-заповідного фонду (ПЗФ), яка посідає одне з провідних місць у державі за рівнем заповідності.

На території області нараховується 474 природоохоронні об'єкти та території, загальна площа яких становить 218,8 тис. га, або 15,7 % від загальної площі області (табл. 1.1) [5, 18]. Такий показник майже втричі перевищує середній рівень заповідності України, що свідчить про високу природоохоронну активність регіону.

За даними на 1 січня 2021 року, в області функціонувало 456 заповідних об'єктів загальною площею 195 633 га, серед яких:

- об'єкти загальнодержавного значення – 30 одиниць (площа 108 742 га);
- об'єкти місцевого значення – 426 одиниць (площа 86 890 га) [2, 19].

Завдяки створенню нових природоохоронних територій та розширенню меж наявних об'єктів площа природно-заповідного фонду області постійно зростає, що є важливим кроком до реалізації державної екологічної політики.

Основні категорії природоохоронних територій Івано-Франківщини подано в таблиці 1.2. Серед них природний заповідник «Горгани» – заповідник строгого режиму, площею 5,3 тис. га, створений для охорони унікальних пралісових екосистем. Національні природні парки (5) – загальною площею понад 120,3 тис. га, які виконують функції охорони біорізноманіття, розвитку екологічного туризму, а також науково-дослідної діяльності. До них

Таблиця 1.1 – Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) Івано-Франківської області за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2022 року)

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ									% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	Кількість, од	Площа, га		Кількість, од	Площа, га		Кількість, од	Площа, га		
		усього	надана в постійне користування		усього	надана в постійне користування		усього	надана в постійне користування	
Природні заповідники	1	5344,2	5344,2	-	-	-	-	5344,2	-	2,4
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	5	120339,7	58188	-	-	-	5	120339,7	-	55
Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	3	38417,0	-	3	38417,0	-	17,5
Заказники, усього	10	5421,8	X	54	40505,94	X	64	45927,74	X	20,9
ландшафтні	2	3486,8	X	9	15708,8	X	11	19195,6	X	8,7
лісові	2	470,0	X	11	6289,7	X	13	6759,7	X	3,0
ботанічні	4	1006,5	X	23	1317,1	X	27	2323,6	X	1,1
загальнозоологічні	-	-	X	-	14855	X	-	14885	X	-
орнітологічні	1	207,5	X	5	21,9	X	6	229,4	X	0,1
ентомологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
гідрологічні	1	255,0	X	4	2048,0	X	5	2303,0	X	1,1
Карстово-спелеологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
Пам'ятки природи, усього	13	375,4	X	176	860,98	X	189	1236,38	X	0,5
комплексні	2	148,0	X	10	91,2	X	12	239,2	X	0,1
ботанічні	5	133,5	X	147	737,03	X	152	870,53	X	0,4
зоологічні	-	-	X	1	0,01	X	1	0,01	X	-
гідрологічні	5	33,9	X	9	11,54	X	14	45,44	X	0,02
геологічні	1,	60	X	9	21,20	X	10	81,20	X	0,04
Заповідні урочища	-	-	X	196	7319,8	X	196	7319,8	X	3,3
Дендрологічні парки	3	142,0	-	4	10,96	-	7	152,96	-	0,07
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	7,0	-	8	83,4	-	9	90,4	-	0,04
РАЗОМ:	33	131630,1	-	441	87198,08	-	474	218828,18	-	100

Таблиця 1.2 – Динаміка структури природно-заповідного фонду Івано-Франківської області

№ з/п	Категорія територій та об'єктів ПЗФ	На 01.01.2019 року		На 01.01.2020 року		На 01.01.2021 року		На 01.01.2022 року	
		Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га
1	Природний заповідник	1	5344,2	1	5344,2	1	5344,2	1	5344,2
2	Національні природні парки	5	120339,7	5	120339,7	5	120339,7	5	120339,7
3	Регіональні ландшафтні парки	3	38417,0	3	38417,0	3	38417,0	3	38417,0
4	Заказники	64	45929,74	64	45929,74	64	45929,74	64	45929,74
	Загальнодержавного значення	10	5453,8	10	5453,8	10	5453,8	10	5453,8
	Місцевого значення	54	40505,94	54	40505,94	54	40505,94	54	40505,94
5	Пам'ятки природи-	190	1236,38	190	1236,38	190	1236,38	190	1236,38
	Загальнодержавного значення	12	374,4	12	374,4	13	375,4	13	375,4
	Місцевого значення	178	861,9	178	861,9	177	860,9	177	860,9
6	Дендрологічні парки	7	152,96	7	152,96	7	152,96	7	152,96
	Загальнодержавного значення	3	142,0	3	142,0	3	142,0	3	142,0
	Місцевого значення	4	10,96	4	10,96	4	10,96	4	10,96
7	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	9	90,4	9	90,4	9	90,4	9	90,4
	Загальнодержавного значення	1	7,0	1	7,0	1	7,0	1	7,0
	Місцевого значення	8	83,4	8	83,4	8	83,4	8	83,4
8	Заповідні урочища	196	7319,8	196	7319,8	196	7319,8	196	7319,8
	РАЗОМ	-	-	-	-	-	-	-	-
	Фактична площа ПЗФ	474	218830,18	474	218830,18	474	218830,18	474	218830,18
	% фактичної площі ПЗФ від площі області	15,7		15,7		15,7		15,7	

відносяться: Карпатський національний природний парк; Національний природний парк «Гуцульщина»; Національний природний парк «Синьогора»; Верховинський національний природний парк; Галицький національний природний парк.

189 одиниць становлять пам'ятки природи (площа 1,2 тис. га): комплексні (Скелі Довбуша, Верхнє Озерище, Касова Гора); геологічні (Чортова Гора, Старуня); ботанічні (Сокіл, Масьок, Осій, Тарниці тощо); гідрологічні (Мшана, Висяче, Лисок, Ширковець).

На території Івано Франківської області знаходяться дендрологічні парки (7 об'єктів, площа 0,15 тис. га): Діброва, Високогірний, Дружба – важливі для збереження і вивчення декоративних і рідкісних деревних видів; заказники (195 одиниць): лісові (Бредулецький заказник), ландшафтні (загальнодержавного значення – Грофа), ботанічні (Княздвірський, Кливський, Тавпиширківський, Скит-Манявський, Яйківський), зоологічні та орнітологічні (Пожератульський заказник), гідрологічні, ентомологічні, іхтіологічні, палеонтологічні, геологічні, карстово-спелеологічні типи заказників.

На території даного регіону є регіональні ландшафтні парки (3 об'єкти, площа 38,4 тис. га): Садки, Козакова Долина (Тисменицький район), Джурджійський заказник; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (9 об'єктів, площа 0,094 тис. га) – зразки історичних ландшафтних композицій, що мають культурно-естетичну цінність. заповідні урочища (196 об'єктів, площа 7,3 тис. га) – території зі збереженими унікальними лісовими, болотними чи гірськими екосистемами.

Упродовж останніх років природно-заповідний фонд (ПЗФ) Прикарпаття продовжує активно розвиватися та поповнюватися новими об'єктами. Така динаміка свідчить про послідовне втілення державної політики у сфері охорони довкілля та збереження унікальної природи Карпатського регіону.

За останнє десятиліття на території області було створено два нових національні природні парки: Національний природний парк «Верховинський» – площею 12 022,9 га, який охоплює гірські масиви та унікальні лісові екосистеми Верховинського району; Національний природний парк

«Синьогора» – площею 10 866,0 га, розташований на північних схилах Горган, з багатим лісовим і фауністичним різноманіттям [20].

Крім того, природно-заповідний фонд поповнився новими ботанічними пам'ятками природи місцевого значення (загальною кількістю 7 об'єктів, площею 0,09 га) та парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва «Парк пам'яті борцям за незалежність України», площею 6,2 га. Також було проведено оптимізацію меж Карпатського національного природного парку, що дозволило вдосконалити його природоохоронну структуру [20].

На території Івано-Франківщини природно-заповідний фонд репрезентує різні фізико-географічні області Українських Карпат, що забезпечує збереження ландшафтного та біологічного різноманіття регіону:

- Чорногірський і Горганський гірські масиви – найповніше представлені у таких об'єктах: Карпатський національний природний парк, природний заповідник «Горгани», національні природні парки «Синьогора» та «Верховинський», заказники «Яйківський», «Грофа», «Товпишірський» [17].
- Полонинсько-Чорногірська область – охоплена територією ландшафтного заказника «Чивчино-Гринявський», який зберігає унікальні високогірні екосистеми.
- Сколівські Бескиди – представлені регіональним ландшафтним парком «Поляницький», що поєднує природну і культурну спадщину регіону.
- Покутсько-Буковинські Карпати – репрезентовані національним природним парком «Гуцульщина», який є одним із провідних осередків екологічного туризму та еколого-освітньої діяльності.
- Прут-Дністровська область – представлена регіональним ландшафтним парком «Дністровський», що охоплює долину однойменної річки.
- Рогатинське Опілля – збережене у межах Галицького національного природного парку, який поєднує природну, історичну та культурну спадщину [2, 7].

Рівень заповідності є важливим показником екологічної збалансованості регіону, який демонструє частку природно-заповідних територій у межах загальної площі адміністративної одиниці. В Івано-Франківській області

найвищий рівень заповідності спостерігається у гірських районах області, де зосереджено найбільшу кількість природоохоронних територій, національних природних парків і заповідників, що входять до складу природно-заповідного фонду України.

2. ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1 Загальна характеристика Національного природного парку «Гуцульщина»

Національний природний парк «Гуцульщина» розташований у Косівському районі Івано-Франківської області, у західній частині Покутсько-Буковинських Карпат. Парк було створено Указом Президента України №456/2002 від 14 травня 2002 року з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних комплексів, генетичних ресурсів флори й фауни, а також етнокультурного середовища Гуцульського краю [35].

Загальна площа НПП «Гуцульщина» становить 32 271 га, з яких:

- 7 606 га земель надано парку у постійне користування;
- 24 665 га включено до його складу без вилучення у землекористувачів [35].

Протяжність території парку з північного заходу на південний схід становить приблизно 29 км, а з південного заходу на північний схід – близько 20 км.

Природно-географічні особливості. Рельєф території складний і різноманітний, що зумовлює ландшафтне багатство парку. Його формують дві основні геоморфологічні області:

- Покутське Передкарпаття (передгірна височина) з переважаючими висотами 350–500 м н.р.м.;
- Зовнішні Карпати з абсолютними висотами до 1450–1470 м н.р.м.

Територія характеризується чергуванням гірських хребтів і міжгірних улоговин, орієнтованих переважно у напрямку північний захід – південний схід. Хребти мають пологі схили та широкі вершини, що створює сприятливі умови для розвитку рекреаційних маршрутів.

Кліматичні умови. Клімат на території парку – помірно континентальний, з м'якою зимою, нежарким літом і достатнім зволоженням. Виділяють дві термічні зони:

1. Помірна зона – охоплює Покутське Передкарпаття, з теплішими середніми температурами;
2. Прохолодна зона – включає низько- та середньогір'я Зовнішніх Карпат, де середня температура нижча, а кількість опадів більша.

Такі кліматичні умови сприяють розвитку лісових екосистем, зростанню різноманітних видів флори та створюють комфортні умови для пішохідного і природничого туризму.

Гідрологічна мережа. Парк має густу мережу річок і гірських потоків, які відіграють важливу роль у формуванні природних ландшафтів та мікроклімату. Основні річки території – Черемош, Лючка, Рибниця, Пістинська, які є правими притоками річки Прут. Вони мають чисту гірську воду, численні водоспади, пороги та джерела, що підвищують естетичну й рекреаційну цінність місцевості.

Грунтовий покрив. Для території НПП «Гуцульщина» характерні буроземні та гірсько-лісові щебенюваті ґрунти, які формуються на пісковиках і сланцях. Ці ґрунти відзначаються високою вологоємністю та родючістю, що забезпечує сприятливі умови для розвитку букових, смерекових і мішаних лісів.

Лісові екосистеми. Ліси становлять основне природне багатство Національного природного парку «Гуцульщина». Вони займають більшу частину його території й є головним фактором збереження екологічного балансу регіону. У низинній частині парку переважають листяні ліси, основну частку яких складають дубові насадження. Поруч із дубом ростуть бук і граб – вони формують нижній ярус деревостану. У більш вологих місцях трапляються в'яз, ясен та береза, що утворюють перехідні ділянки між дубовими та буковими лісами. У підліску зростають ліщина, крушина, глід, бузина чорна та інші чагарникові види, які підвищують біорізноманіття й створюють сприятливі умови для фауни.

Низькогірні пасма, що оточують передгір'я, вкриті буково-грабовими лісами з домішкою смереки, ялиці, берези та явора. У вищих гірських частинах переважають смерекові та смереково-букові ліси, які починають зростати з висоти 450–650 м н.р.м.

У найвищих частинах парку збереглися праліси – унікальні недоторкані лісові екосистеми, які мають виняткове наукове значення: смерекові праліси – під горою Грегіт, букові природні ліси з домішкою явора й ялиці – на хребтах Кам’янистий та Сокільський [6, 34].

Рослинний світ. Флора парку надзвичайно різноманітна – тут зростає понад 1000 видів вищих судинних рослин, серед яких значна кількість рідкісних, ендемічних та зникаючих. До Червоної книги України занесено 65 видів рослин, зокрема: 19 видів родини зозулинцевих (Orchidaceae), арніка гірська, баранець звичайний, шафран Ейфеля, пізньоцвіт осінній, любка дволиста, коручка болотна, гніздівка звичайна та інші [24].

Тваринний світ. Фауна парку представлена великою кількістю видів хребетних і безхребетних тварин, що характерні для лісових і передгірних екосистем Карпат. Проте через нераціональне природокористування минулих десятиліть багато видів опинились на межі зникнення. До Червоного списку України занесено: 4 види комах, 16 видів хребетних тварин, серед яких: ведмідь бурий, рись євразійська, олень карпатський, козуля європейська, тетерук, саламандра плямиста та ін. [24].

Рекреаційно-туристичний потенціал. Національний природний парк «Гуцульщина» володіє надзвичайно високим рекреаційним потенціалом. Його унікальність полягає в гармонійному поєднанні природних, історико-культурних і етнографічних цінностей. Територія парку розташована у серці Покутсько-Буковинських Карпат, в одному з наймальовничіших регіонів України. Саме тут збереглася автентична культура гуцулів, їхні звичаї, ремесла, обряди та господарські традиції.

Розвиток рекреаційної мережі. Туристично-рекреаційна інфраструктура Національного природного парку «Гуцульщина» є однією з найбільш розвинутих у межах Карпатського регіону. Територія парку має значну концентрацію курортів, баз відпочинку, санаторно-оздоровчих і туристичних об’єктів, які активно використовуються як для екологічного туризму, так і для оздоровлення населення. Найвідомішими рекреаційними центрами є:

- туристична база «Сріблясті водоспади» у Шешорах, розташована поблизу однойменного гірського потоку, що приваблює відвідувачів мальовничими краєвидами, чистим повітрям та шумом гірських каскадів;
- туристичний комплекс «Карпатські зорі» у місті Косів, який поєднує сучасний комфорт із національними елементами архітектури, надаючи можливість для активного й культурного відпочинку.

Парк перетинають численні туристичні маршрути, що ведуть до природних пам'яток, гірських вершин, скель, озер та джерел. Особливу популярність мають пізнавальні екологічні стежки, розроблені з урахуванням природної унікальності, культурної спадщини та рівня фізичної підготовки відвідувачів.

Активно розвиваються різні форми альтернативного туризму, серед яких:

- сільський зелений туризм, що дає змогу гостям ознайомитися з побутом гуцулів, традиційною кухнею та ремеслами;
- кінний туризм, популярний серед туристів, які прагнуть поєднати активний відпочинок із пізнанням гірських ландшафтів;
- етнотуризм, що передбачає відвідування культурно-історичних пам'яток, народних майстерень та фольклорних фестивалів [6, 7].

На околицях Шешорів і Косова облаштовані гірськолижні траси з підйомниками, які діють узимку та забезпечують можливість занять спортом і сімейного відпочинку впродовж усього сезону.

Архітектурна спадщина і традиції. Важливою особливістю рекреаційного середовища НПП «Гуцульщина» є використання елементів гуцульської народної архітектури в забудові туристичних комплексів і відпочинкових об'єктів. Характерні для цього стилю дерев'яні споруди з високими двосхилими дахами, різьбленими балконами, віконницями та декоративними фронтонами гармонійно поєднуються з природним ландшафтом, створюючи естетично виразні ансамблі архітектурно-паркового мистецтва.

Гуцульський архітектурний стиль вирізняється самобутністю, функціональністю та природністю – він не порушує гармонії з навколишнім середовищем, а, навпаки, підкреслює його природну красу.

Майже в кожному населеному пункті, що входить до території парку, можна побачити традиційні «гражди» – типові гуцульські садиби замкненого планування, а також дерев'яні храми, відомі своєю архітектурною досконалістю та духовною атмосферою. Гуцульські церкви стали справжньою візитівкою регіону, яку знають далеко за межами України.

Природно-рекреаційні об'єкти. Одним із найцінніших природних об'єктів парку є гора Грегит (1472 м н.р.м.) – найвища вершина НПП «Гуцульщина». Її схили вкриті кам'яними розсипами, які місцеві жителі називають «греготами». На окремих хребтах (зокрема, на Сокільському) височіють скельні виступи заввишки 20-40 метрів, що використовуються альпіністами та туристами як тренувальні полігони.

Не менш популярною серед любителів активного відпочинку є річка Черемош, що тече вздовж південно-східної межі парку. Вона відома своїми бурхливими потоками, які створюють чудові умови для сплавів на байдарках і рафтингу. Окрім спортивного значення, річка має велику культурну цінність – з нею пов'язані численні легенди, пісні та оповіді, що оспівують велич і красу Гуцульщини.

Ще однією природною перлиною є озеро Лебедине, розташоване на висоті 650 м н.р.м. в однойменному урочищі. Це унікальний водний об'єкт карстового походження, який приваблює як туристів, так і місцевих жителів. Оточене буковими лісами, воно створює спокійну атмосферу для відпочинку та споглядання природи.

2.2 Природні рекреаційні ресурси НПП «Гуцульщина»

2.2.1 Природні об'єкти туризму. Природні рекреаційні ресурси Національного природного парку «Гуцульщина» – це сукупність унікальних

компонентів живої та неживої природи, які мають екологічну, наукову, естетичну й туристичну цінність. Вони формують основу для розвитку різних видів туризму – екологічного, пізнавального, спортивного, етнографічного та оздоровчого.

Рекреаційні ресурси парку поділяються:

- за статусом і призначенням – на природоохоронні та освітньо-пізнавальні;
- за типом – на ресурси живої (флора, фауна, лісові екосистеми) і неживої природи (гори, водоспади, скельні утворення, озера, джерела);
- за територіальним розташуванням – на ресурси, що знаходяться на землях у постійному користуванні парку, та ті, що включені без вилучення у землекористувачів.

До створення НПП «Гуцульщина» територія Косівського району вже вирізнялася великою кількістю природних пам'яток, які згодом отримали охоронний статус. Сьогодні в межах парку зосереджено понад половину природоохоронних територій району (17 об'єктів), серед яких: 1 лісовий заказник, 3 ландшафтних заказники, 7 заповідних урочищ, 5 пам'яток природи, 1 дендрологічний парк [24].

Найбільш відомими природними туристичними об'єктами є:

- гірські ділянки долин річок Рибниці та Пістиньки, де зосереджені численні водоспади-гуки – Косівський та Шешорський,
- озеро Лебедин у межах однойменного заповідного урочища,
- водоспад Рушір на річці Лючка,
- хребти Сокільський, Кам'янистий, Карматура, Брусний,
- вершини Лисина Космацька і Грегит з кам'яними розсипами,
- джерела мінеральних вод і розсолів (Косів, Пістинь, Уторопи) [20].

Живий світ парку представлений надзвичайно різноманітно. До туристично привабливих біотичних ресурсів належать:

- дендропарки біля Кутського лісництва та контори ДП «Кутське лісове господарство»;
- дубові діброви в урочищі Цуханів, що є осередком рідкісних видів флори;
- віковічні ліси в урочищах Кам'янистий та Карматура;

- ботанічні пам'ятки природи, серед яких «Камінець», «Кляуза», «Пізньоцвіт» – відомі місцезростання рідкісних рослин.

У гірських лісах парку росте багато червонокнижних видів орхідей, папоротей, шафрану Гейфеля, арніки гірської, а також ендемічні рослини Карпат. Територія парку служить природним притулком для оленя благородного, козулі, дикого кабана, борсука, куниці лісової, видри, рисі, а серед птахів зустрічаються пугач, рябчик, канюк звичайний, орел-карлик та сова довгохвоста.

Парк охоплює ландшафти виняткової естетичної цінності. До найбільш ефектних з точки зору сприйняття належать:

- гірські хребти Карматура, Кам'янистий, Голиця, Сокільський,
- окремі вершини – Зіняків, Клифа, Михалкова, Верх,
- долини річок Пістиньки, Черемошу, Рибниці, Лючки.

Ці природні об'єкти входять до складу маршрутів локального й регіонального значення, а також до еколого-пізнавальних стежок парку, які створені з метою виховання екологічної свідомості, популяризації природоохоронної діяльності та сталого туризму [19].

Рельєф і гідрологічні ресурси парку формують сприятливі умови для розвитку активних форм туризму – пішого, кінного, гірськолижного, велосипедного та водного. Піші маршрути парку розподіляються за категоріями складності:

- підвищеної складності – високогірні ділянки Чорногори та середньогір'я Горганів;
- середньої складності – низькогірні й передгірні частини Покутських Карпат;
- легкі – передгірні ділянки поблизу населених пунктів.

Гірськолижний туризм розвивається на схилах північно-східної та північної експозиції (околиці сіл Люча, Тюдів, Шешори). Ці місця мають оптимальні умови для формування снігового покриву та створення трас різної довжини.

Водний туризм зосереджений переважно на річці Черемош, яка облямовує південно-східну межу парку. За гідрологічно-геоморфологічними

параметрами водні маршрути тут відносяться до 2–3 категорії складності, що робить їх придатними як для початківців, так і для досвідчених спортсменів [24].

2.2.2 Бальнеологічні та кліматичні ресурси. Бальнеологічні й кліматичні ресурси Національного природного парку «Гуцульщина» формують одну з ключових складових його рекреаційного потенціалу. Територія парку характеризується чистим гірським повітрям, помірно-континентальним кліматом і наявністю мінеральних джерел, що створює сприятливі умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, кліматотерапії та бальнеологічних процедур.

Клімат НПП «Гуцульщина» є помірно континентальним, із м'якою зимою, теплим літом і достатнім рівнем зволоження. Кліматоутворюючими чинниками виступають рельєф, рослинність і висотна поясність, які помітно модифікують погодні умови та мікрокліматичні характеристики території.

Для оцінки сприятливості клімату як рекреаційного ресурсу використовуються показники: температура повітря, відносна вологість, швидкість вітру, тривалість комфортного періоду.

Найкомфортнішим для людини є температурний інтервал $+17,3^{\circ}\text{C}$ – $+21,6^{\circ}\text{C}$, за якого створюються оптимальні умови для відпочинку та помірних фізичних навантажень.

У передгірській частині парку тривалість комфортних літніх температур становить 110-120 днів, а у низькогірній зоні – 70-80 днів на рік [25]. Це свідчить про високу придатність клімату для літньої рекреації та оздоровлення. Завдяки високій залісненості території, повітря збагачене аеропланктоном і природними аерозолями, що мають фітонцидну дію та позитивно впливають на органи дихання. Такий природний мікроклімат сприяє лікуванню серцево-судинних, бронхо-легеневих, нервових захворювань, а також зміцненню загального імунітету.

У холодну пору року клімат створює сприятливі умови для зимових видів спорту і відпочинку. У передгірній зоні середня висота снігового покриву становить близько 40 см, у гірській частині – до 60 см. Такі умови ідеальні для

розвитку гірськолижного туризму, катання на санях, сноутуризму та бігових лижних трас. Стійкий сніговий покрив утримується до 90-100 днів, що дає змогу організовувати зимові маршрути навіть для туристів середнього рівня підготовки.

Територія НПП «Гуцульщина» багата на бальнеологічні ресурси, які мають оздоровчо-лікувальне значення. Основні ресурси представлені мінеральними водами та лікувальними грязями, що використовуються у санаторно-курортному лікуванні.

Гірсько-лісова структура території НПП «Гуцульщина» формує сприятливий мікроклімат із високим рівнем іонізації повітря, насиченого киснем і фітонцидами. Рослинність, особливо букові й смерекові ліси, знижує температурні амплітуди та зберігає вологість, створюючи умови, комфортні для аеротерапії. Високий рівень сонячної радіації, особливо на південних схилах, забезпечує можливість геліотерапії – лікування сонячним промінням. У поєднанні з кліматотерапією це формує потужний природний лікувально-профілактичний комплекс.

2.2.3 Пам'ятки неживої природи. Пам'ятки неживої природи становлять важливу складову природної спадщини Покутсько-Буковинських Карпат і займають провідне місце у структурі Національного природного парку «Гуцульщина». Це унікальні геологічні, геоморфологічні та гідрологічні утворення – озера, скелі, печери, водоспади, річкові каньйони, виходи мінеральних джерел, геологічні відслонення, які мають наукову, освітню, естетичну, історико-культурну та рекреаційну цінність.

Пам'ятки неживої природи є основними об'єктами охорони в НПП поряд із рідкісними видами флори і фауни. Їх значення полягає у тому, що вони виконують рекреаційну, природоохоронну, науково-дослідну, освітню та культурну функції, формуючи природну основу для розвитку екологічного, пізнавального, спортивного та екоосвітнього туризму [17, 24].

Для повноцінного збереження цих природних утворень важливим завданням є систематизація та узагальнення даних про їхній стан, а також

проведення комплексної оцінки їх цінності – наукової, рекреаційної, пейзажно-естетичної та культурної.

Залежно від об'єкта охорони, пам'ятки неживої природи НПП «Гуцульщина» поділяють на три основні типи [6, 7]:

1. Геоморфологічні пам'ятки – унікальні форми рельєфу різного походження (скелі, гори-останці, урвища, каньйони, зсуви, карстові форми, печери тощо): гора Грегит, хребти Каменистий, Брусний, Сокільський, Карматура.
2. Геологічні пам'ятки – цінні геологічні відслонення, палеонтологічні об'єкти, виходи порід різного віку: геологічні відслонення пісковиків, сланців і вапняків у долинах річок Пістинка та Рибниця, скеля Довбуша.
3. Гідрологічні пам'ятки – природні водні об'єкти: річки, водоспади, джерела, озера, болота тощо (водоспад «Косівський Гук», Шешорський водоспад, озеро Лебедин).

Деякі пам'ятки мають комплексний характер, поєднуючи ознаки кількох типів – наприклад, водоспади є одночасно гідрологічними і геоморфологічними об'єктами.

Основна частина пам'яток неживої природи НПП «Гуцульщина» зосереджена у гірській частині Косівського району, яка відзначається різноманітністю геологічної будови та складним рельєфом. На цій території до створення парку функціонувало 35 природоохоронних об'єктів, з яких 25 увійшли до складу НПП, а 17 з них мають лісовий характер і охороняються у статусі заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ. У межах парку та на його прилеглих територіях виокремлено 41 пам'ятку неживої природи [18].

Серед них – геоморфологічні, геологічні й гідрологічні об'єкти, які мають не лише наукову, а й високу естетичну та туристичну цінність. Багато з цих об'єктів є центрами еколого-пізнавальних маршрутів, які активно використовують у природоохоронній освіті, географічних і біологічних екскурсіях, фототурах і рекреаційних подорожах.

Пам'ятки неживої природи НПП «Гуцульщина»:

- сприяють популяризації геологічної спадщини Карпат,

- стимулюють розвиток науково-пізнавального туризму,
- виконують естетичну та культурну функцію, формуючи у відвідувачів почуття гармонії з природою.

Пам'ятки неживої природи НПП «Гуцульщина» мають не лише охоронну,

а й виражену рекреаційну функцію. Їх активно використовують у структурі еколого-пізнавальних стежок, що дає змогу:

- розвивати геотуризм і спелеотуризм (печери, скелі);
- організовувати водний туризм (сплави Черемошем, Пістинькою, Рибницею);
- здійснювати наукові практики з геології, гідрології, геоморфології;
- проводити еколого-освітні заходи для школярів і студентів.

Частина із наведених пам'яток уже включена до заповідної зони як об'єкти цінних особливостей (ОЦО) або об'єкти цінних територій (ОЦТ) – насамперед це ландшафтні та лісові заказники, а також заповідні урочища, що існували ще до моменту створення національного парку. Окремі об'єкти, розташовані за межами НПП, також мають охоронний статус – це, зокрема, гідрологічні заказники «Річка Пістинка з прибережною смугою» і «Річка Рибниця з прибережною смугою», а також гідрологічні пам'ятки природи – «Косівський Гук», «Шешорський водоспад» та інші.

Значна частина цих цінних природно-пізнавальних і рекреаційних утворень включена як демонстраційні об'єкти до існуючих еколого-пізнавальних маршрутів, зокрема: «До сріблястих водоспадів», «На гору Зіняків Верх», «На хребет Кам'янистий». У перспективі вони також будуть використані в нових тематичних геотуристичних маршрутах, таких як: «Каньйон потоку Петричила – хребет Карматура – Мертве озеро», «Каньйоном річки Пістиньки», «Хребтом Сокільський».

З метою підвищення еколого-просвітницької ефективності таких маршрутів гідрологічні, геологічні та геоморфологічні об'єкти мають бути оснащені інформаційно-пізнавальними стендами та щитами, які міститимуть відомості про цінність, наукове значення та правила поведінки на території об'єкта [2, 24].

2.3 Історичні та культурні рекреаційні ресурси

Історико-культурні туристичні ресурси Національного природного парку «Гуцульщина» формують вагому складову його рекреаційного потенціалу. Їх умовно можна поділити на кілька основних груп: рухомі пам'ятки історії та мистецтва (твори декоративно-ужиткового й сакрального мистецтва), нерухомі пам'ятки (архітектурні, господарські, промислові, житлові споруди), об'єкти нематеріальної культурної спадщини (звичаї, обряди, фестивалі, фольклор), народні ремесла, традиційну кухню, музику, а також культурні ландшафти.

Культурний ландшафт – це антропогенно змінений природний простір, сформований унаслідок господарської діяльності людини для задоволення її життєвих і соціальних потреб, який водночас зберігає природні екологічні функції. Для Покутського низькогір'я типовими є культурні ландшафти з мозаїчним поєднанням сільськогосподарських, лісових і поселенських угідь, а також характерним хутірським розселенням [14].

Архітектурно-історичні пам'ятки регіону поділяються за функціональним призначенням на господарські, житлові, промислові, громадські, сакральні споруди, а також скульптурні пам'ятки та архітектурні монументи. Залежно від рівня цінності вони мають статус пам'яток місцевого або національного значення.

Основна концентрація історико-культурних ресурсів зосереджена у населених пунктах, що межують із територією НПП: м. Косів, селище Кути і Яблунів, с. Шешори, Пістинь, Космач, Кобаки, Старі Кути, Город та інші. Сакральні споруди, насамперед дерев'яні церкви, виступають своєрідними архітектурними «візитівками» регіону. Серед найвідоміших пам'яток слід відзначити: церкву Успіння Пресвятої Богородиці (1623 р., с. Пістинь), Іванівську церкву (1842 р., с. Космач), церкву Благовіщення (1850 р., с. Вербівці), церкву св. Параскеви П'ятниці (1861 р., с. Шешори), церкву св. Стефана (1866 р., с. Город) та Петропавлівську церкву (1905 р., с. Черганівка) [5, 6].

Косівщина, як серце Гуцульщини, приваблює своєю традиційною дерев'яною архітектурою кінця XIX – початку XX століття. Найкраще її зразки збереглися у Шешорах, Космачі та Городі (хутір Сокири). Особливий інтерес становлять гуцульські хати-гражди, що збереглися в Космачі й Шешорах, які відображають унікальну архітектоніку гуцульського житла.

Цікавими є також археологічні пам'ятки – городища, замчища та монастирища, розташовані в Шешорах, Косові, Старих Кутах, Пістині, Городі та Лючі.

Відображають історію гірничих промислів місця видобутку природних ресурсів – солі у Пістині («Соляна криниця»), Косові (Банське озеро), Уторопах (Соленосні джерела), а також буровугільні розробки в с. Ковалівка («Покутські терикони»). До об'єктів рекреаційного значення належать оздоровчі комплекси XIX–XX ст., зокрема санаторій «Шешори» та лічниця А. Тарнавського у Сподні (нині дитячий санаторій «Косів») [2, 14].

Косівщина має й багату полікультурну спадщину, адже на її території проживали різні етнічні групи. Збереглися пам'ятки польської архітектури – каплиця в Косові, залишки палацу Яблонських у Яблунові, костел XIX ст. у Кутах, а також вірменський костел XVII ст., єврейські квартали та меморіальні об'єкти у Кутах, Яблунові й Косові.

До подієвих історико-культурних ресурсів належать місця, пов'язані з опришківським рухом XVIII–XIX ст. – легендарна постать Олекси Довбуша залишила по собі численні топоніми (печери, скелі, урочища), а місцем його загибелі вважається с. Космач. Також значна кількість пам'ятних місць пов'язана з національно-визвольними змаганнями, подіями Першої та Другої світових воєн.

Край тісно пов'язаний із життям і творчістю видатних діячів української культури – Марка Черемшини (с. Кобаки), Михайла Павлика (м. Косів), Володимира Романюка – патріарха УПЦ КП (с. Хімчин), Баал Шем Това (сміт Кути) – засновника хасидизму. На їхню честь створено меморіальні музеї та пам'ятні місця.

Високою духовною цінністю вирізняються місця релігійного паломництва, зокрема урочище «Здвижин» біля с. Кобаки – місце з'яви Богородиці, та Хресна дорога в Пістині, яка веде від Успенської церкви до джерела «Іванова вода» біля гори Клифа.

Серед усіх національних парків Карпатського регіону НПП «Гуцульщина» має, безперечно, найвищий етнографічний потенціал. Це зумовлено розвитком фольклорно-обрядових традицій, фестивального руху, народних промислів і музейної справи.

2.4 Роль Національного природного парку «Гуцульщина» у реабілітації населення, яке зазнало наслідків воєнних дій

В умовах повномасштабної війни в Україні особливої актуальності набуває питання психологічної, фізичної та соціальної реабілітації військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення, яке зазнало наслідків воєнних дій. У цьому контексті природно-заповідні території, зокрема Національний природний парк «Гуцульщина», відіграють надзвичайно важливу роль як простори відновлення, оздоровлення та духовного відродження.

Територія парку поєднує у собі унікальні природні ресурси, лікувальний клімат, багаті ландшафти, чисте повітря та тишу Карпатських гір, що створює ідеальні умови для відновлення фізичного та психоемоційного стану людини. Високий рівень іонізації повітря, наявність гірських потоків, хвойних і букових лісів, мінеральних джерел сприяють покращенню роботи дихальної та серцево-судинної систем, а також зниженню рівня стресу, тривожності та депресивних станів.

У межах НПП «Гуцульщина» функціонують об'єкти, що можуть використовуватись у цілях еко-, фізичної та психотерапевтичної реабілітації. До них належать:

- еколого-пізнавальні стежки («На полонину Росохата», «На Лебедин», «На хребет Брусний», «До сірководневого джерела на річці Волійця»), що

забезпечують можливість спокійних прогулянок, терапевтичного туризму та медитативного сприйняття природи;

- джерела мінеральних вод у селах Пістинь, Уторопи, Текуча, що мають бальнеологічний потенціал для відновлення організму після тривалих фізичних і психологічних навантажень;
- озеро Лебедин і річка Черемош, придатні для організації водних і релаксаційних практик, дихальної гімнастики та природного спостереження (nature-based therapy);
- поляни та полонини (Росохата, Тарниця), які використовуються для проведення занять із йоги, арттерапії, конярства та рекреаційних таборів для ветеранів.

Національний парк співпрацює з громадськими, освітніми та медичними ініціативами, які реалізують програми психологічної допомоги та соціальної адаптації військових. Такі програми включають екотерапію, групові тренінги на природі, заняття з арттерапії, духовні практики та етнотерапію (через пізнання культури Гуцульщини, ремесел і традицій).

Важливою складовою відновлення є духовно-культурне середовище регіону. Участь у народних святах, майстер-класах з ткацтва, різьбярства, ліжникарства, гри на трембіті, кулінарних заходах створює атмосферу підтримки, спільності та довіри.

Особливу роль відіграють сільські громади Косівщини, які активно долучаються до ініціатив із підтримки військових. На території парку періодично проводяться дні реабілітації та відпочинку для військовослужбовців, дітей ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, під час яких учасники беруть участь у прогулянках, творчих майстернях, оздоровчих заходах і просвітницьких екологічних лекціях.

Таким чином, Національний природний парк «Гуцульщина» виступає не лише осередком природоохоронної діяльності, а й територією психологічного відновлення та духовного зцілення українців. Завдяки поєднанню природних, культурних і духовних ресурсів, парк стає важливим компонентом системи національної реабілітації ветеранів війни, цивільних осіб і всіх, хто постраждав від наслідків воєнних дій.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Особливо цінними рекреаційно-туристичними пропозиціями національного парку є еколого-освітні стежки. З моменту створення парку облаштовано 6 екоосвітніх стежок. У гірській частині 5 стежок: «На хребет Брусний» (протяжність 15 км), «На гору Клифу» (протяжність 2,7 км), «На хребет Каменистий» (протяжність 4 км), «На Рокиту» (протяжність 2,5 км) та «На гору Михалків» (протяжність 3 км). У передгірській частині 1 стежка – «Дубина» (протяжність 3 км). Дві екоосвітні стежки є найбільш відвідуваними: «На гору Клифу» та «На гору Михалків». Стежки повністю облаштовані інформаційними стендами та зонами короткотривалого відпочинку.

3.1 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий»

Еколого-пізнавальна стежка «На хребет Каменистий» охоплює околиці міста Косів і проходить територією Косівського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина». Маршрут має назву: еколого-пізнавальна стежка «На хребет Каменистий». Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.1, а схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий» – в додатку А.

Зупинка №1. «Початок маршруту». Починається еколого-пізнавальна стежка біля туристичного комплексу «Байка», неподалік від підвісного моста, який з'єднує береги річки Рибниця (вулиця Над Гуком). Особливий інтерес викликають геологічні відслонення на берегах Рибниці, зокрема в урочищі хребта Каменистого біля села Город, які добре видно з підвісного моста. Річка Рибниця є важливим джерелом чистої води та має значну рекреаційну цінність.

Зупинка №2. «Смерековий ліс». Через густий смерековий ліс пролягає еколого-пізнавальна стежка «На хребет Каменистий». Уздовж маршруту розташована могила воїна УПА Івана Гречука (1926–1945), який разом із товаришем прийняв нерівний бій на схилі гори під лісом (рис 3.1).

На облаштованій ділянці для відпочинку мандрівники можуть перепочити, насолодитися спокоєм лісу й набратися сил для подальшої подорожі.

Таблиця 3.1 – Характеристика маршруту еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий»

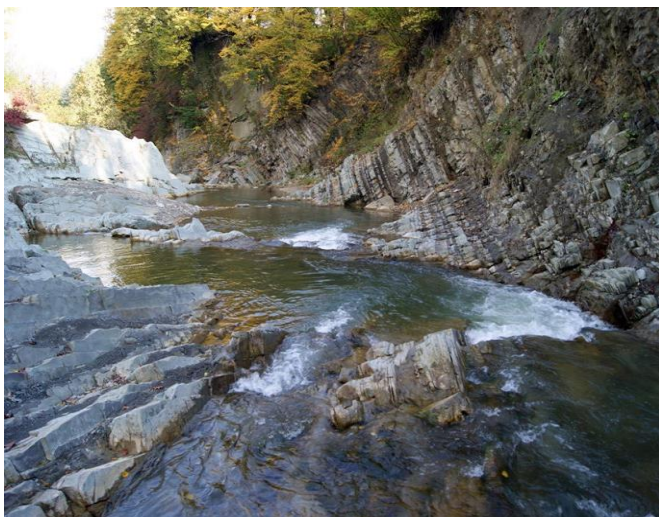
№ п/п	Основні характеристики маршруту	Значення
1.	Довжина маршруту	4 км
2.	Тривалість проходження	близько 3,5 годин
3.	Початкова висота	425 м над рівнем моря
4.	Кінцева висота	460 м над рівнем моря
5.	Тип маршруту	пішохідний
6.	Тип маршруту за схемою	лінійний
7.	Сезонність	використання впродовж року, особливо приваблива стежка в теплий період року
8.	Правила перебування	відповідають загальним вимогам техніки безпеки на природно-заповідних територіях
9.	Цільова аудиторія	підходить для відвідувачів усіх вікових категорій з метою рекреаційного, пізнавального та спортивно-оздоровчого туризму.

Зупинка №3. «Букові праліси». Стежка далі поступово підіймається вгору, ведучи до мальовничих скель хребта Каменистого. Близько 30 га становить загальна площа хребта. Він являє собою розсип масивних брил неогенових пісковиків, що створюють унікальний природний ландшафт.

Уздовж маршруту трапляються добре збережені та науково цінні природні комплекси. Тут збереглися ділянки букових пралісів, де могутні буки віком близько 120 років сягають висоти до 30 метрів. У цих лісах зустрічаються: дикий кабан, косуля європейська, лисиця, зайць-русак, ящірка прудка та білка карпатська. У вологу погоду тут можна побачити саламандру плямисту – вид, занесений до «Червоної книги України».

Крім того, на території трапляються реліктові види папоротей – багаторядник Брауна та багаторядник списовидний. Також тут ростуть два види орхідей, що перебувають під охороною держави: гніздівка звичайна та коручка пурпурова.

Зупинка №1. «Початок маршруту»

Зупинка №2. «Смерековий ліс»

Зупинка №3. «Букові праліси»

Зупинка №4. «Урочище хребет Каменистий»

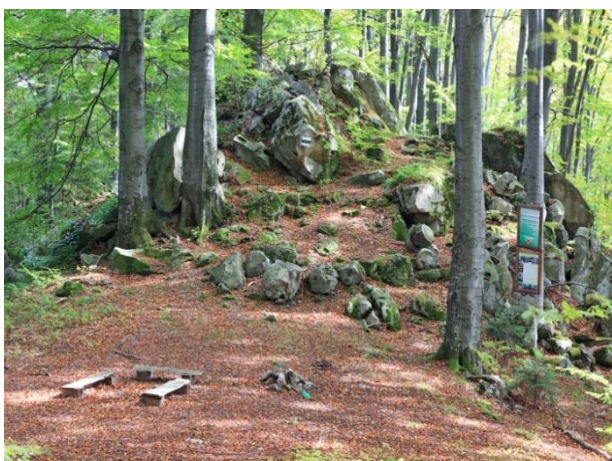

Рис. 3.1 – Еколого-пізнавальна стежка «На хребет Каменистий»

Зупинка №4. «Урочище хребет Каменистий». Хребет Каменистий є ландшафтним заповідником та пам'яткою природи місцевого значення.

Найвища точка еколого-пізнавальної стежки, розташована на висоті 650 м над рівнем моря, являє собою скупчення величезних кам'яних брил. Серед них виділяються найвідоміші та найпривабливіші утвори – Камінь Довбуша, Пугач та Каня. На поверхні цих брил можна побачити чіткі відбитки давніх молюсків – своєрідних свідків геологічного минулого регіону.

Лісові ділянки в межах хребта Каменистого вражають своєю мальовничістю та мають велике наукове й пізнавальне значення. Тут також розташоване сірководневе джерело – унікальне природне утворення з цілющими властивостями.

3.2 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «Попід Каменистий»

Маршрут «Попід Каменистий» бере початок у селі Пістинь, біля контори Косівського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина», поруч із туристично-мистецьким комплексом «Маєток Святого Миколая». Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.2. Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «По під Каменистий» подана в додатку А.

Зупинка №1. «Маєток Святого Миколая». «Маєток Святого Миколая» – одна з найвідоміших туристичних перлин не лише НПП «Гуцульщина», а й усієї Косівщини. На території комплексу облаштовано казкові станції, де гостей зустрічають герої улюблених українських казок. Для зручності відвідувачів є дитячий і спортивний майданчики, а також зони короткотривалого відпочинку, що створюють затишну та доброзичливу атмосферу (рис. 3.2).

Зупинка №2. «Три дороги». Від «Маєтку Святого Миколая» маршрут піднімається вгору ліською дорогою у південно-західному напрямку, поступово набираючи висоту від 430 м до 505 м над рівнем моря. Обабіч стежки простягаються мальовничі ялиново-буково-ялицеві ліси, характерні для Карпат. У трав'яному покриві можна побачити рідкісні рослини, зокрема коручку болотну, коручку чемерниковидну, булатку довголисту та зозулинець Фукса. Тваринний світ теж різноманітний: серед великих ссавців трапляються козулі та дикі кабани, серед дрібних – зайці, горностаї, ласки. У теплу пору року тут

зустрічаються плазуни та земноводні, а ліси наповнює спів численних птахів, найпоширенішими серед яких є зяблики.

Таблиця 3.2 – Характеристика маршруту еколого-пізнавальної стежки «Попід Каменистий»

№ п/п	Основні характеристики маршруту	Значення
1.	Довжина маршруту	5,3 км
2.	Тривалість проходження	близько 4 годин
3.	Початкова висота	430 м над рівнем моря
4.	Кінцева висота	425 м над рівнем моря
5.	Тип маршруту	пішохідний
6.	Тип маршруту за схемою	реверсний (зворотній шлях тим самим маршрутом)
7.	Сезонність	доступний протягом усього року, проте найкраще відвідувати у теплу пору
8.	Правила перебування	відповідають загальним вимогам техніки безпеки на природно-заповідних територіях
9.	Цільова аудиторія	підходить для учнів середніх і старших класів, молоді та осіб середнього віку

Зупинка отримала назву «Три дороги» через розгалуження стежок у цьому місці.

- Права дорога веде до вершини гори Клифа (626,3 м), конусоподібний силует якої добре видно зі стоянки.
- Ліва дорога прямує до наступної зупинки – в урочище «Стільці».

Зупинка №3. «Зелена школа». Ця зупинка розташована в мальовничому урочищі Стільці. Тут обладнано місце для відпочинку та навчання просто неба – стіл із піднавісом, де проводяться екологічні уроки, пізнавальні екскурсії та заняття зі школярами. Інформаційний стенд знайомить відвідувачів із різноманіттям флори й фауни урочища, допомагаючи краще зрозуміти особливості місцевих екосистем.

Зупинка № 1 «Масток Святого Миколая»

Зупинка № 4 «Зелена книга»

Зупинка № 6 «Кам'яні розсипи»

Зупинка № 7 «Печери»

Зупинка № 8 «Скеля Довбуша»

Рис. 3.2 – Еколого-пізнавальна стежка «По під Каменистий»

На відстані близько 100 метрів праворуч розташований лісовий кордон – будинок лісника. Простора галявина навколо нього вкрита густим різнотрав'ям, а ліворуч можна побачити джерела та заболочені ділянки, з яких бере початок невеликий потічок. Цей потік впадає у потік Каменистий – праву притоку річки Пістиньки.

Далі маршрут проходить крізь ялицево-букові ліси, у яких чергуються молоді, середньовікові та стиглі деревостани. Основні породи дерев – бук лісовий, смерека європейська, ялиця біла та явір.

Зупинка №4. «Зелена книга». Ця частина маршруту проходить уздовж Каменистого хребта, де збереглися пралісові ділянки – унікальні куточки природи, майже не змінені людиною. Тут ростуть рідкісні лісові асоціації, занесені до Зеленої книги України. Вони сформовані переважно з бука лісового, явора та ялиці білої, а в трав'яному покриві зустрічаються цибуля ведмежа та лунарія оживаюча – обидва види занесені до Червоної книги України (рис.3.2).

Ця територія належить до заповідної зони НПП «Гуцульщина», де охороняються природні екосистеми у їх первісному вигляді.

Зупинка №5. «П'ять доріг». Ця зупинка розташована на невеликій галявині, оточеній старовіковими деревостанами смереки європейської, бука лісового та ялиці білої. Серед мешканців лісу трапляються козуля європейська, білка карпатська, а також різноманітні птахи – дятли, зяблики, сови.

На галявині облаштовано відпочинкове місце та встановлено вказівник на п'ять напрямків, звідки й походить назва зупинки.

Звідси можна обрати один із двох шляхів продовження маршруту:

- легший варіант – спуститися дорогою вниз до урочища «Байка»;
- більш екстремальний маршрут – піднятися вгору до каменистих розсипів і скельних утворень на хребті Каменистому, що відкриває мальовничі краєвиди й дарує відчуття справжньої карпатської пригоди.

Зупинка №6. «Орхідеї». На цій ділянці маршруту, праворуч від дороги у північному напрямку, розташована широка галявина, поросла молодими деревцями верби та бука. Тут зростає шість видів орхідей, серед яких: гніздівка

звичайна, коручка чемерникоподібна, пальчатокорінник Фукса, пальчатокорінник травневий, любка дволиста (рис. 3.2).

Навколо галявини та вздовж дороги ростуть старовікові ліси, утворені ялицею білою, буком лісовим, смерекою європейською та поодинокими деревами вільхи.

Від цієї зупинки можливі два шляхи продовження мандрівки:

- легший маршрут – дорогою до туристичного комплексу «Байка»;
- більш складний шлях – стежкою ліворуч угору, що веде на хребет Каменистий до скельних комплексів.

Зупинка №6. «Кам'яні розсипи». Це – найвища точка маршруту, що сягає 710 м над рівнем моря. Тут серед лісу розкидані величезні брили неогенових пісковиків, які створюють враження природного кам'яного хаосу. Окремі камені мають розміри до 5×5×8 метрів, а їх поверхня, внаслідок тривалого вивітрювання, набула дивовижних форм і обрисів. Деякі з найбільш помітних і мальовничих брил отримали власні назви: Камінь Довбуша, Пугач, Каня.

По обидва боки кам'яних розсипів збереглися букові праліси, де дерева ростуть вільно, утворюючи розріджені деревостани. Старі буки віком близько 120 років досягають 30 метрів заввишки та мають діаметр стовбура до 90 см.

На поверхні каменів можна побачити густі скупчення багатоніжок звичайної та проміжної, які місцями утворюють суцільний зелений покрив. Це додає урочищу особливого природного колориту, роблячи «Кам'яні розсипи» однією з найвражаючих локацій усього маршруту.

Зупинка №7. «Печери». У цій частині маршруту, по обидва боки глибокої сідловини, височіють вражаючі скельні утворення заввишки до 10 метрів. На західній групі скель збереглися сліди давньої людської діяльності – видовбані ритуальні чаші зі зливами, обтесані камені, карнизи та вруби. Трохи нижче, південніше від мегалітів, розташовано кілька печер, одна з яких вирізняється своїми розмірами та глибиною.

Із цієї сідловини можна продовжити мандрівку по хребту до зупинки «Камінь Довбуша», або ж звернути ліворуч униз – до зупинки «Орхідеї», звідки дорога веде до урочища «Байка».

Зупинка №8. «Скеля Довбуша». Це велична скеля заввишки близько 20 метрів, названа на честь легендарного ватажка опришків Олекси Довбуша. Вона є однією з найвідоміших природно-історичних пам'яток маршруту. У давнину цей скельний комплекс мав сакрально-обрядове значення.

Від Каменя Довбуша можливі два шляхи продовження маршруту:

- Перший, простіший варіант – повернутися приблизно 200 метрів до зупинки «Печери», звідки стежка веде вниз до зупинки «Орхідеї», а далі – до урочища «Байка».
- Другий, складніший і більш екстремальний маршрут – стежкою вздовж хребта, яка круто спускається до річки. Через кількасот метрів на шляху розташоване «Крісло Довбуша», зорієнтоване на схід. За легендою, саме тут любив відпочивати славетний опришок.

Спуск доволі стрімкий, але надзвичайно мальовничий – він веде до кінцевої точки маршруту біля урочища «Байка».

3.3 Характеристика еколого-пізнавальної стежки «На гору Клифа»

Еколого-пізнавальна стежка «На гору Клифа» бере свій початок у селі Пістинь, біля церкви Успіння Пресвятої Діви Богородиці, та проходить територією Косівського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина». Це мальовничий маршрут, що поєднує природну красу, духовну атмосферу та пізнавальну цінність. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.3.

Стежка відкриває чудові панорами Карпатських ландшафтів, дає змогу ознайомитися з унікальною флорою і фауною НПП «Гуцульщина» та відчувати гармонію між природою, культурою й історією Гуцульщини.

Зупинка №1. «Заповідна річка Пістинька». Маршрут розпочинається на лівому березі річки Пістинька, на висоті 460 м над рівнем моря (рис. 3.3).

Таблиця 3.3 – Характеристика маршруту еколого-пізнавальної стежки «На гору Клифа»

№ п/п	Основні характеристики маршруту	Значення
1.	Довжина маршруту	4 км
2.	Тривалість проходження	близько 2 годин
3.	Початкова висота	460 м над рівнем моря
4.	Кінцева висота	620 м над рівнем моря
5.	Тип маршруту	пішохідний
6.	Тип маршруту за схемою	лінійний
7.	Сезонність	весна–осінь
8.	Правила перебування	відповідають загальним вимогам техніки безпеки на природно-заповідних територіях
9.	Цільова аудиторія	підходить для відвідувачів усіх вікових груп і може використовуватися з метою пізнавального, рекреаційного, спортивного та лікувально-оздоровчого туризму

Річка має високу рекреаційну цінність: її береги приваблюють мандрівників тишею, свіжим повітрям і мальовничими краєвидами. Особливою популярністю користується велике голубе плесо, оточене скелями з різноманітною рослинністю, що створює ідеальне місце для короткого відпочинку або спостережень за природою.

Через річку перекинута підвісний дерев'яний міст, який веде до церкви Успіння Пресвятої Богородиці – найстарішої святині Гуцульщини, що є не лише духовною, а й культурно-історичною пам'яткою регіону.

Зупинка №2. «Церква Успіння Пресвятої Богородиці». Церква Успіння Пресвятої Богородиці зведена ще у 1600 році і є найдавнішою святинею Гуцульщини. Це унікальний пам'ятник дерев'яної сакральної архітектури, який вирізняється гармонійним поєднанням простоти, духовності та майстерності народних теслярів (рис. 3.2).

Зупинка №1 «Заповідна річка Пістинька»

Зупинка №2 «Церква Успіння Пресвятої Богородиці»

Зупинка № 4 «Буково-ялицеве насадження» Зупинка № 6 «Гора Клифа»

Рис. 3.3 – Еколого-пізнавальна стежка «На гору Клифа»

Зупинка №3. «Іванова криничка». Від церкви Успіння Пресвятої Богородиці стежка піднімається вгору, утворюючи Хресну дорогу, яка символічно відтворює шлях Ісуса Христа на Голгофу. Завершується вона біля цілющого джерела, над яким споруджено капличку – «Іванову криничку».

Джерело розташоване на скелястій горі Каменець, в урочищі Повзало. Це місце має не лише природну, а й духовну цінність: сюди приходять паломники та мандрівники, щоб набрати джерельної води та помолитися. Від криниці стежка веде далі крізь мальовничі природні ландшафти, де можна спостерігати різноманіття флори і фауни Карпат.

Зупинка №4. «Буково-ялицеве насадження». На цій ділянці екологічна стежка пролягає вздовж букових та буково-ялицевих лісів, у яких переважає бук лісовий. Вік дерев сягає приблизно 60 років.

Бук – одне з найпоширеніших дерев у Карпатах. Його густа розлога крона майже не пропускає світла, а саме дерево росте повільно, але живе дуже довго. Ялиця біла – вічнозелене дерево з родини соснових, що росте у нижній гірській смузі разом із буком і смерекою. Вона здавна відома своїми цілющими властивостями: ще у ХІХ ст. мисливці лікували рани живицею ялиці, а свіжі гілки вважали природним антисептиком, який очищує повітря.

Ці ліси є справжньою домівкою для лісових мешканців: тут трапляються козуля європейська, лисиця, олень, кабан, а також дрібні тварини – заєць-русак, мишівка, білка карпатська. Серед птахів найчастіше можна почути дятла строкатого, рябчика, сойку та шишкаря соснового.

У літній період мандрівники можуть насолодитися дарами природи – зібрати лісові ягоди чи гриби, водночас відчуваючи прохолоду та аромат хвойного лісу.

Зупинка №5. «Життєдайна криничка». Ця криничка має історичне та символічне значення. Вона була створена під час Другої світової війни, коли на цій території проходила лінія оборони. Саме з цього джерела черпали воду бійці, які тримали оборонні позиції – про ті події нагадують окопи, що й досі збереглися трохи вище.

Вода у криничці ніколи не замерзає взимку, а влітку залишається прохолодною та надзвичайно чистою. Її природна чистота пояснюється тим, що вода фільтрується крізь вапнякові відкладення, набуваючи при цьому особливих смакових і лікувальних властивостей.

Від «Життедайної кринички» стежка проходить через затишну відпочинкову зону й завершується на вершині гори Клифа, звідки відкривається вражаюча панорама Карпат – гідне завершення еколого-пізнавальної подорожі.

Зупинка №6. «Гора Клифа». Гора Клифа – фінальна точка маршруту, що підноситься на висоту 620 м над рівнем моря. З її вершини відкриваються захопливі панорами села Пістинь і навколишніх поселень, а в ясну погоду можна побачити навіть далекі карпатські хребти.

Підйом на гору Клифа – це не лише знайомство з природою, а й подорож у минуле Гуцульщини, сповнене легенд, духовності та величі карпатського краєвиду.

3.4 Еколого-пізнавальні стежки Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина»

Територією Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина» пролягають 5 еколого-пізнавальних стежок: «По Дубині», «На гору Михалків», «На гору Овид, Бабу-Жбир», «До сірководневого джерела на річці Волійця», «До оглядового майданчика на г. Острій».

Еколого-пізнавальна стежка «По Дубині» бере початок біля розсадника лісоутворюючих і декоративних дерев та кущів, розташованого поблизу села Кобаки. Маршрут проходить мальовничими природними ландшафтами, знайомить із багатою флорою та фауною Гуцульщини і має високу пізнавальну та екологічну цінність. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.5. Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «По Дубині» подана в додатку Б.

Таблиця 3.5 – Характеристика маршрутів еколого-пізнавальних стежок Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина»

№ п/п	Основні характеристики маршруту	Назва еколого-пізнавальної стежки				
		«По Дубині»	«На гору Михалків»	«На гору Овид, Бабу-Жбир»	«До сірководневого джерела на річці Волійця»	«До оглядового майданчика на г. Острій»
1.	Довжина маршруту	4 км	3 км	4,4 км	3 км	1,5 км
2.	Тривалість проходження	близько 2 годин		близько 4 годин	близько 1 години	близько 40 хв
3.	Початкова висота (над рівнем моря)	380 м	450 м	370 м	415 м	415 м
4.	Кінцева висота (над рівнем моря)	400 м	812 м	410 м	500 м	584 м
5.	Тип маршруту	пішохідний	пішохідний, велосипедний	пішохідний		
6.	Тип маршруту за схемою	лінійний				
7.	Сезонність	березень-листопад; особливо приваблива під час цвітіння першоцвітів (березень-квітень)	цілорічний	березень - листопад	цілорічний	
8.	Правила перебування	відповідають загальним вимогам техніки безпеки на природно-заповідних територіях				
9.	Цільова аудиторія	маршрут підходить для усіх вікових груп, ідеальний для пізнавального та рекреаційного туризму	маршрут придатний для усіх вікових груп, орієнтований на пізнавальний, рекреаційний і спортивний туризм	маршрут середньої складності, не рекомендований для дітей до 12 років	маршрут підходить для усіх вікових груп, рекомендований для пізнавального, рекреаційного та оздоровчого туризму	

Ця стежка – чудова нагода для кожного відвідувача відчувати гармонію природи, помилуватися весняними квітами, поспостерігати за лісовими

мешканцями та дізнатися більше про природну спадщину Старокутського відділення НПП «Гуцульщина» (рис.3.4).

Зупинка №1. «Розсадник лісоутворюючих і декоративних дерев Старокутського ПНДВ». Маршрут проходить крізь дубові та березові гаї Покутських Карпат і розпочинається від розсадника лісоутворюючих і декоративних дерев та кущів Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина». У розсаднику вирощується понад 100 тисяч саджанців різних видів дерев і кущів, які використовують для відновлення лісів, озеленення територій і ландшафтного оформлення. Це своєрідна «зелена лабораторія» парку, де відвідувачі можуть побачити процес вирощування молодих рослин та дізнатися більше про лісівничу справу.

Поруч із розсадником розташована пасіка Святого Миколая – справжнє царство бджіл, яке налічує понад 50 вуликів. Кожен вулик має оригінальну архітектуру: серед них є гуцульські хатинки, каплички, постаті гуцула й гуцулки, бджілка, ведмедик, млин та інші казкові форми. Пасіка приваблює туристів не лише своєю красою, а й можливістю дізнатися більше про традиції бджолярства на Гуцульщині. Минувши пасіку, стежка веде далі – до березового лісу, який знаменує початок наступної зупинки маршруту.

Зупинка №2. Урочище «Цуханів». Дорогою до урочища «Цуханів» відкриваються мальовничі краєвиди струнких берізок, поміж яких подекуди піднімаються явори та граби, додаючи різноманітності зеленому пейзажу.

Саме урочище «Цуханів» є ботанічною пам'яткою природи, де ростуть рідкісні асоціації дубового ліщиново-трясунковидно-осокового лісу. Ця ділянка є унікальним осередком лісової рослинності, занесеної до «Зеленої книги України» (рис.3.4).

Урочище розташоване в долині річки Цуханів – притоки Черемоша, і є надзвичайно цінним для збереження біорізноманіття Покутських Карпат.

**Зупинка №1 «Розсадник лісоутворюючих і декоративних дерев
Старокутського ПНДВ»**

Зупинка № 2 Урочище «Цуханів»

Зупинка №4 «Ставки»

Рис. 3.4 – Еколого-пізнавальна стежка «По Дубині»

Зупинка №3. Урочище «Три Крулі». Урочище «Три Крулі» межує з Цуханівським і за складом рослинності є з ним спорідненим. Тут переважають дубові насадження з домішками смереки та граба, що створюють гармонійний перехід між широколистими й хвойними лісами.

Ця місцевість багата на дику фауну. Під час мандрівки можна зустріти лисицю, білку, зайця-русака, козулю або кабана. Урочище відоме й своєю

орнітофауною – у його лісах мешкають рябчик, сойка, дрізд, різні види синиць, а також дятел строкатий, стукіт якого часто супроводжує подорожніх.

Зупинка №4. «Ставки». Зупинка «Ставки» – це справжній біогеоценоз, де гармонійно поєднані водні, наземні та лісові екосистеми. Тут співіснують трави, кущі, дерева, птахи, звірі, риби та земноводні, утворюючи єдину живу систему.

У ставках водиться різноманітна риба, а навколо водойм можна побачити Карпатського та Гірського тритонів, які є рідкісними представниками місцевої фауни. Це ідеальне місце для спостереження за природою, відпочинку й екологічних занять.

Зупинка №5. «Старокутське ПНДВ». Від ставків стежка проходить крізь насадження дуба звичайного і поступово виходить до краю лісу. Саме тут розташована кінцева точка маршруту «По Дубині» – Старокутське природоохоронне науково-дослідне відділення НПП «Гуцульщина».

Це місце підсумовує екологічну подорож, знайомлячи відвідувачів із діяльністю парку, спрямованою на збереження природних екосистем, відновлення лісів та охорону біорізноманіття Покутських Карпат.

Еколого-пізнавальна стежка «На гору Михалків» починається на околиці міста Косів (вул. Дружби) й пролягає територією Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення Національного природного парку «Гуцульщина». Маршрут веде крізь мальовничі ландшафти Покутсько-Буковинських Карпат і дає змогу насолодитися панорамними краєвидами та багатством місцевої природи. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.5. Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На гору Михалків» подана в додатку Б.

Зупинка №1. «Зелений коридор». Маршрут починається мальовничою ґрунтовою дорогою, що пролягає через «зелений коридор» – природний тунель із густої рослинності, який поступово веде мандрівника вглиб лісу. Уздовж стежки ростуть як листяні, так і хвойні породи дерев. Серед хвойних переважають сосна, ялиця та ялина, а серед листяних – бук, граб, ясен звичайний, липа, горобина та береза.

Цей відрізок маршруту надзвичайно цінний з точки зору ботаніки – тут трапляється багато рідкісних і червонокнижних рослин, таких як пізньоцвіт осінній, шафран Гейфелів, білоцвіт весняний, беладонна звичайна, пальчатокорінник Фукса, а також понад дев'ять видів орхідей (серед них — гніздівка звичайна, любка дволиста, билинець щільно квітковий, коручка болотна тощо).

Фауна цієї території також дуже різноманітна. Серед птахів найчастіше зустрічаються дятел строкатий, синиці, сойка, шишкар сосновий, рябчик, канюк звичайний, сова довгохвоста. З ссавців у районі гори Михалків мешкають дикий кабан, косуля, заєць, лисиця, горностай та борсук (рис.3.5).

Зупинка №2. «Сосново-буково-модринові ліси». Ця частина маршруту знайомить відвідувачів із унікальним поєднанням соснових, букових і модринових лісів – рідкісним для Карпат явищем.

На вологих ділянках уздовж стежки утворюють густі зарості ожини, а грибне розмаїття вражає: зустрічаються білий гриб, опеньки, лисички, панна (гриб-лікарський), а також кострубата товкачикова, занесена до Червоної книги України.

Зупинка №3. «Урочище Кремениця». Урочище Кремениця вирізняється своєрідним географічним ландшафтом і відомим покладом кременю, від якого, ймовірно, походить його назва. Це мальовниче місце поєднує природну красу з науковою цінністю, адже тут збереглися унікальні рослинні угруповання та червонокнижні види. Серед представників родини орхідних у цьому урочищі

Зупинка №1 «Зелений коридор»

Зупинка №4 «Канатно-бугельний витяг. Спортивна школа»

Зупинка №5 «Гора Михалків»

Рис. 3.5 – Еколого-пізнавальна стежка «На гору Михалків»

ростуть зозулинці, любка дволиста, коручка болотна, гніздівка звичайна, а також інші рідкісні рослини: пізньоцвіт осінній, білоцвіт весняний, лунарія оживаюча, шафран Гейфелів, беладонна звичайна.

Від «Кремениці» стежка піднімається крутим схилом угору до канатно-бугельного витягу, що поєднує природну зону маршруту зі спортивною інфраструктурою Косівщини.

Зупинка №4. «Канатно-бугельний витяг. Спортивна школа». Канатно-бугельний витяг, споруджений у 1975 році, має довжину 900 метрів, а гірськолижна траса – близько 1200 метрів. Саме тут, ще з 1971 року, діє Косівська дитячо-юнацька спортивна школа, яка виховала не одне покоління спортсменів і любителів гірськолижного спорту (рис.3.5).

Від підйомника стежка продовжується на вершину гори Михалків, звідки відкривається фантастична панорама гірських масивів і передгір'їв – гідна винагорода для кожного, хто пройшов маршрут до кінця.

Зупинка №5. «Гора Михалків». Гора Михалків – найвища точка маршруту, що піднімається на 812 м над рівнем моря. З її вершини відкривається вражаюча панорама Косова та навколишніх сіл, а також мальовничих схилів Покутських Карпат. Удалині видно річку Черемош, яка здавна вважається природною межею між Галичиною та Буковиною. У ясну погоду на південному заході можна розгледіти навіть контури найвищої вершини України – гори Говерли (2061 м). Назва гори оповита давньою легендою. Кажуть, що вона отримала своє ім'я на честь дзвонаря Михалка.

В селі Город розташована і бере початок дорогою ліворуч від братської могили **еколого-пізнавальна стежка «До оглядового майданчика на горі Острій»**. Маршрут пролягає територією Старокутського природоохоронного науково-дослідного відділення Національного природного парку «Гуцульщина». Ця коротка, але надзвичайно мальовнича стежка веде до вершини, з якої відкривається одна з найгарніших панорам Косівщини. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.5. Схема маршруту даної еколого-пізнавальної стежки подана в додатку В.

Стежка є зручною і доступною для прогулянок, а завдяки плавному підйому та доглянутим ділянкам вона чудово підходить для родинного відпочинку. Під час мандрівки можна спостерігати зміну ландшафтів від лісових до передгірських, почути спів птахів і насолодитися чистим гірським повітрям.

На вершині гори облаштовано оглядовий майданчик, звідки відкривається панорамний краєвид на м. Косів, долину річки Рибниці та навколишні Карпатські вершини – ідеальне місце для спокійного відпочинку, фотографування та єднання з природою.

Зупинка №1. «Лісовий коридор». Шлях до вершини гори проходить крізь мальовничий лісовий коридор, який огортає подорожніх тишею й ароматом карпатського лісу. Тут зростає різноманітна флора, основу якої становлять букові та грабові ліси, а подекуди трапляються сосна звичайна та модрина європейська. У підліску ростуть ліщина, горобина, бузина чорна, а серед трав'янистих рослин переважають анемона дібровна, переліска багаторічна, веснівка дволиста, печіночниця, примула звичайна. На схилах можна зустріти беладонну лікарську (матиган) – рідкісну та отруйну рослину, занесену до Червоної книги України.

Влітку підніжжя гори щедро вкрите малиною та ожиною, якими можна поласувати дорогою до вершини. Ліси в цій місцевості є домівкою для численних тварин – козулі, білки, їжака, а також безлічі птахів.

Зупинка №2. «Гора Острий». Гора Острий – куполоподібна вершина, розташована на північному заході хребта Голиця, від якого її відмежовує потічок Острий. Висота гори становить 579 м над рівнем моря. Географічно вершина знаходиться на межі Покутських Карпат та Передкарпаття, що робить її природним оглядовим пунктом для спостереження за контрастом гірських і рівнинних ландшафтів.

Оглядовий майданчик було споруджено на вершині у 2016 році, звідки відкриваються захопливі панорами міста Косова та навколишніх гірських хребтів – Хоминського, Каменистого, Сокільського та Брусного.

3.5 Еколого-пізнавальні стежки Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення Національного природного парку «Гуцульщина»

Територією Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина» пролягають 4 еколого-пізнавальних стежок: «На полонину Росохата», «На хребет Брусний», «На хребет Брусний до каменя Довбуша», «На Лебедин».

Еколого-пізнавальна стежка «На полонину Росохата». Це короткий, але надзвичайно атмосферний маршрут, який знайомить відвідувачів із традиційним гірським побутом, природною красою Карпат і культурою пастушого життя на полонинах. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.6. Схема маршруту даної еколого-пізнавальної стежки подана в додатку В.

Стежка веде до традиційної гуцульської полонини, де можна побачити, як живуть і працюють пастухи, спостерігати процес виготовлення бринзи та вурди, відчути запах свіжоскошеної трави й насолодитися чудовими краєвидами Покутсько-Буковинських Карпат.

Зупинка №1. «Дорогою на полонину Росохата». Розпочинається маршрут від центральної дороги села Шешори – одного з наймальовничіших куточків Карпат. Тут панує атмосфера справжнього гуцульського життя, у якому гармонійно поєднані давні традиції, побут і невимовна краса гірської природи.

Стежка пролягає через заповідну річку Пістинька. Маршрут веде до печери Довбуша – місця, овіяного легендами про опришків.

Навколишні ліси вражають різноманіттям флори та фауни. Тут мешкають козуля, олень благородний, дикий кабан, лисиця, заєць, а серед птахів можна побачити сову довгохвосту, ластівку, канюка звичайного. Іноді можна побачити лелеку чорного – рідкісний птах, занесений до Червоної книги України.

Таблиця 3.6 – Характеристика маршрутів еколого-пізнавальних стежок Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина»

№ п/п	Основні характеристики маршруту	Назва еколого-пізнавальної стежки			
		«На полонину Росохата»	«На хребет Брусний до каменя Довб- уша»	«На хребет Брусний»	«На Лебедин»
1.	Довжина маршруту	860 м	5 км	4,5 км	7 км
2.	Тривалість проходження	близько 1 години	близько 5 години		близько 6 години
3.	Початкова висота (над рівнем моря)	432 м	420 м		432 м
4.	Кінцева висота (над рівнем моря)	600 м			710 м
5.	Тип маршруту	пішохідний, кінний		пішохідний	
6.	Тип маршруту за схемою	лінійний	кільцевий	лінійний	
7.	Сезонність	березень – листопад (полонина діє з початку літа до осені)	березень – листопад		
8.	Правила перебування	відповідають загальним вимогам техніки безпеки на природно-заповідних територіях			
9.	Цільова аудиторія	маршрут нескладний, підходить для усіх вікових груп, орієнтований на пізнавальний, рекреаційний та сільський зелений туризм	маршрут розрахований на досвідчених туристів та мандрівників у добрій фізичній формі, які прагнуть активного відпочинку, пізнання природи та історії краю	маршрут середнього рівня складності, призначений для туристів середньої та старшої вікової категорії	маршрут середнього рівня складності, рекомендований для туристів середнього та старшого віку, а також усіх, хто має належну фізичну підготовку та прагне спокійного, пізнавального відпочинку на природі

Рослинний світ налічує понад 50 видів. На галявинах і узліссях ростуть дзвоники персиколисті, білоус, астранція велика, костриця, конюшина, а на вологих місцях – рідкісні орхідеї.

Зупинка №2. «Попід Росохатою». Далі маршрут піднімається вгору через гірський потічок до галявини, оповитої віковим буковим лісом. Стежка йде плавним підйомом крізь мішаний смереково-буковий ліс, де поруч ростуть сосна, ялина і явір. У вологу погоду можна побачити саламандру плямисту – яскраву, але отруйну тварину, занесену до Червоної книги України.

Влітку уздовж шляху дозрівають афіни (чорниці), ожина, малина, а під деревами можна знайти лісові гриби. На цій зупинці облаштовано зручне місце для відпочинку з великим піднавісом.

Зупинка №3. «Печера Довбуша». Про печеру Довбуша, розташовану в присілку Царина, ходить багато легенд, які надають цьому місцю ореолу таємничості. Печера має два тунелі: 7 та 27 метрів, висотою від 2 до 4 метрів та шириною 1-1,5 метра. Деякі дослідники вважають, що ця печера була незавершеною частиною більшого підземного комплексу, який планували використовувати для укриття. Біля неї добре видно залишки стародавнього поселення – коло з невеликим підвищенням у центрі, що, ймовірно, було місцем вогнища. Стіни печери вкриті сталактитовою кіркою, а з глибини тунелю б'є джерело з кришталево чистою водою. Приблизно 60 років тому, внаслідок зсуву ґрунту, вхід до печери частково засипало.

Зупинка №4. «Пробна площа тису ягідного». Далі маршрут проходить повз наукову пробну площу тису ягідного, закладену в рамках програми «Ренатуралізація тису ягідного», яку реалізують науковці Національного природного парку «Гуцульщина». Програма передбачає створення банку садивного матеріалу та розробку ефективних методів відтворення цього рідкісного виду.

Тис ягідний, або як його ще називають гуцули — «негний-дерево», є вічнозеленим хвойним деревом-довгожителем, яке може жити від 700 до 1500 років. Воно надзвичайно вибагливе до вологості повітря і ґрунту та дуже повільно росте.

У давнину тис був поширений у Карпатах, але майже зник через масову вирубку. Його деревина міцна, стійка до гниття, має антисептичні властивості.

Водночас тис містить алкалоїди (токсини), які роблять його отруйним для людини та більшості тварин, хоча зайці та олені спокійно його поїдають. Чим старіше дерево – тим токсичніша його хвоя. Сьогодні тис ягідний охороняється законом і занесений до Червоної книги України.

Від цієї зупинки маршрут прямує далі – до мальовничої поляни, де відкриваються чудові краєвиди полонини Росохата та гірських схилів довкола.

Зупинка №5. «Полонина Росохата». Перлина Шешорських гір – полонина Росохата, що вже десятки років залишається живим осередком гуцульської культури та традиційного скотарства.

Щороку наприкінці травня – на початку червня тут відбувається «полонинський хід» – яскраве гуцульське свято, під час якого виганяють худобу на літній випас.

На полонині випасають корів, овець і коней, а повітря наповнене запахом свіжого молока, диму від ватри й духом свободи.

Відвідувачі мають можливість скуштувати свіжу бринзу або вурду, а за бажанням – разом із ватагом приготувати справжній гуцульський бануш на ватрі. Окрім пішої прогулянки, на полонині також пропонується їзда верхи на конях.

Еколого-пізнавальна стежка «На хребет Брусний до каменя Довбуша». Це один із найцікавіших маршрутів Косівщини, який поєднує унікальні природні пам'ятки, стародавні легенди та мальовничі гірські краєвиди. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.6. Схема маршруту даної еколого-пізнавальної стежки подана в додатку Г.

Маршрут проходить через буково-смерекові ліси, гірські потоки, полонини й виходи пісковиків, що формують неповторний рельєф. Завершується він на хребті Брусний, де височіє величний Камінь Довбуша – геологічна пам'ятка природи та символ боротьби й волелюбності гуцулів.

Еколого-пізнавальна стежка «На хребет Брусний до Каменя Довбуша» повністю промаркована, має облаштовані місця відпочинку, лісові меблі та інформаційні стенди. Загалом уздовж маршруту встановлено вісім тематичних

стендів, які знайомлять відвідувачів із природними, історичними та культурними особливостями цього краю.

Зупинка №1. «Ідемо на Брусний». На території Шешорського природоохоронного науково-дослідного відділення НПП «Гуцульщина» розташоване село Прокурава – одне з найколеритніших і найживописніших місць Карпат. Прокурава є сусідом писанкового Космача та курортних Шешорів – і разом ці села утворюють культурне серце Гуцульщини. Місцевість відома розлогими гірськими хребтами, численними потоками, свіжим повітрям і надзвичайними краєвидами.

Стежка бере початок від центральної дороги села і пролягає похилою стежкою через мішаний ліс, далі – лісовою дорогою аж до хребта Брусний.

Зупинка №2. «Хребет Брусний». Дорога до вершини пролягає вздовж гірського потоку Нижній Брусний, який своїм шумом супроводжує мандрівників майже до самого хребта. На вершині відкриваються вражаючі краєвиди навколишніх сіл: Брустурів, Снідавки, Космача, Шепота, Шешорів і Прокурави, а вдалині видно сині обриси віддалених карпатських вершин.

Хребет Брусний – це гірський масив у межах Покутсько-Буковинських Карпат, який простягається з північного заходу на південний схід між річками Пістинька та Річка (притока Рибниці). Його найвища точка сягає 950 м над рівнем моря. Північно-східні схили Брусного розсічені численними потоками, тоді як південно-західні – пологі та густозаселені, тут розташовані села Брустурів і Річка. Хребет утворений пісковиками і сланцями, а його поверхня вкрита мішаними лісами, де переважають бук, ялиця та смерека.

Зупинка №3. «Камінь Олекси Довбуша». Далі стежка веде через густий смерековий ліс до одного з найвідоміших природно-історичних об'єктів Гуцульщини – Каменя Олекси Довбуша. Ця геологічна пам'ятка природи несе в собі легендарну силу і пам'ять народного героя.

За переказами старожилів, Довбуш переховувався під хребтом Брусним, де нині й стоїть цей велетенський камінь. Найбільший із каменів, за легендою, слугував сховком і місцем відпочинку опришків, а два менших камені, розташовані поруч, – «вартовими» спокою народних месників.

Еколого-пізнавальна стежка «На Лебедин». Це один із наймальовничіших і найзагадковіших маршрутів Покутських Карпат, який веде до легендарного високогірного озера Лебедин – справжньої перлини гір, оповитої переказами та природною красою. Озеро має льодовикове походження і є одним із наймальовничіших у Карпатах. За легендами, вода в ньому ніколи не цвіте і не замерзає повністю навіть узимку, а навколо озера здавна склалися перекази про лебедів, що охороняють його чистоту. Сучасні науковці вважають Лебедин цінним гідрологічним та екологічним об'єктом, який потребує дбайливого ставлення. Характеристика маршруту наведена в таблиці 3.6. Схема маршруту даної еколого-пізнавальної стежки подана в додатку Г.

Зупинка №1. «Дорогою на Лебедин». Стежка «На Лебедин» бере початок із центру мальовничого села Шешори, відомого своїми водоспадами, ремеслами та традиційним гуцульським духом.

На початку маршруту розташований музей-садиба Ганни Василящук – знаної майстрині декоративно-ужиткового мистецтва, яка прославила Шешори своїми роботами у техніці художнього ткацтва. Від музею стежка поступово піднімається вгору.

Зупинка №2. «Студений потік». Невеликий, але надзвичайно мальовничий потічок Студений бере свій початок біля підніжжя гори Пасічна, на висоті близько 600 метрів над рівнем моря. Потік живиться численними джерелами й навіть у найспекотніші літні дні зберігає холодну, чисту воду, за що й отримав свою назву.

Зупинка №3. «Коров'як». Наступна зупинка розташована в урочищі Коров'як, через яке протікає однойменна невелика гірська річка. Лісові масиви навколо урочища Коров'як є домівкою для багатьох представників фауни Карпат. Тут можна зустріти оленя благородного, козулю та дикого кабана – усі три види найбільших ратичних тварин цього регіону.

Зупинка №4. «Саламандра». Далі стежка веде через глибокий каньйон між хребтами Кошелівка та Карматура, де тече повноводний потік Коров'як.

Схили каньйону вкриті буковими й мішаними лісами, що створюють ідеальні умови для стабільного водного режиму та різноманітного тваринного світу.

В цій місцевості живе саламандра плямиста (Червоної книги України). У вологих, затінених місцях можна також зустріти тритона карпатського, тритона альпійського та жабу прудку – рідкісні види земноводних, які свідчать про чистоту довкілля та екологічну стабільність лісу.

Зупинка №5. «Орхідеї». У низькогірній частині Карпат, зокрема на території маршруту до Лебедин, розташовані післялісові луки, що вирізняються надзвичайно високим видовим різноманіттям – від вологолюбних до гірськолучних. Особливу цінність становлять орхідеї Карпат – рідкісні представники родини зозулинцевих (Orchidaceae), яких тут налічується щонайменше дванадцять видів, занесених до Червоної книги України. Серед них: зозулині сльози звичайні, коручка чемерниковидна, коручка пурпурова, любка дволиста, билинець комариний, малаксис однолистий тощо.

Зупинка №6. «Лебедина». Фінальна точка маршруту – озеро Лебедина, одне з найтаємничіших природних утворень Покутсько-Буковинських Карпат.

Озеро, ймовірно, карстового походження, розташоване у центрі лісової улоговини на висоті близько 650 м над рівнем моря. Воно має овально-округлу форму, розміром приблизно 200 × 100 м, а його глибина сягає до 28 метрів. Живлення озера відбувається як атмосферними, так і підземними водами, що забезпечує сталу чистоту та прохолоду. На південному березі б'є сильне джерело питної води, а з північного боку з озера витікає струмок, який впадає у потік Коров'як – ліву притоку заповідної річки Пістиньки, що зрештою вливається в Прут.

Більша частина озера зберігає чисте водне дзеркало, однак його краї поступово заростають болотяною рослинністю. На цих ділянках ростуть рідкісні види: водяна папороть (теліптерис болотний), паслін солодко-гіркий, рогіз широколистий, ряска мала та борозенчаста. Тут можна зустріти пухівкові, осокові й різнотравні угруповання, а серед рослин – чимало рідкісних і червонокнижних (16 видів): арніка гірська, шафран Гейфелів, астранція велика,

любка дволиста, беладонна лікарська, пізньоцвіт осінній, булатка довголиста, гніздівка звичайна та інші.

Тваринний світ Лебедина представлений карпатським оленем, косулею європейською, диким кабаном, а серед земноводних – саламандрою плямистою, що є природним символом чистих і вологих карпатських лісів.

4. ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1 Аналіз стану охорони праці

Щорічно держава асигнує великі кошти на покращення охорони та умов праці на підприємствах, на дотримання правил техніки безпеки і виробничої санітарії. Але цих коштів, поки що не достатньо. Головним напрямком по забезпеченні техніки безпеки повинно бути комплексна механізація та автоматизація технологічних процесів, особиста дисциплінованість робітників, широке впровадження систем заходів, що направлені на збереження організму робітника від професійних захворювань та травм.

Охорона праці в нашій державі – одне із першочергових завдань. Закон «Про охорону праці» [11] визначає основні положення, щодо реалізації конституційного права на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює відносини між власником установи чи організації або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни та виробничого середовища і встановлює порядок охорони праці в Україні. Велика увага в законі приділяється забезпеченню здорових санітарно-гігієнічних умов і впровадження досконалої техніки безпеки, що виключає виробничий травматизм і професійні захворювання.

З метою покращення стану охорони праці при проведенні еколого-інспекційних робіт на території досліджуваних об'єктів необхідно розробляти комплексні програми заходів, які б включали організаційні, технічні та психологічні заходи та засоби вирішення цієї гострої проблеми [3, 4].

Відповідальність за охорону праці в НПП «Гуцульщина» покладено на директора, головного природоохоронця (лісничого), інженера по охороні праці та техніки безпеки, керівників структурних підрозділів (лісництв).

Охорона праці та техніки безпеки працівників лісу перед початком роботи передбачає ознайомлення з інструкціями. Після того кожен працівник розписується в журналі з техніки безпеки. Працівники, які не дотримуються правил техніки безпеки, не допускаються до роботи до повторного проведення

інструктажу або здачі екзамену з техніки безпеки. За грубі порушення техніки безпеки працівника звільняють з роботи.

Перед початком роботи необхідно оглянути всі необхідні інструменти (сокири, мірні стрічки) і переконатись в їх справності. Топорище сокири повинно бути без сучків, гладко відшліфоване, мати з обох сторін гладку поверхню; сокири повинні триматись на топорищі надійно. Сокиру необхідно переносити в брезентовому чохлі окремо від інших інструментів.

Мірну стрічку при перенесенні необхідно змотувати і не прикладати зусиль при її натягуванні, щоб не тріснув метал, і гострим кінцем не наніс травм людям. Стрічку при переходах потрібно переносити лише в скрученому стані, а мірні шпильки носити в руці [11, 12].

При роботі з бензиномоторними пилами перед початком роботи необхідно перевірити справність вузлів і механізмів. До роботи з бензопилою допускаються особи, які пройшли спеціальну підготовку.

Під час проведення лісокультурних робіт необхідно обов'язково дотримуватись правил техніки безпеки. До лісокультурних робіт допускаються особи, які пройшли медогляд, вступний інструктаж та інструктаж на робочому місці. Робітник зобов'язаний виконувати лише ту роботу, яка доручена адміністрацією при умові, що небезпечні умови її виконання добре відомі.

Перевезення людей повинно здійснюватись спеціально обладнаним транспортом. Робітники повинні бути забезпечені спецодягом, необхідними засобами індивідуального захисту.

Машинотракторні агрегати повинні бути забезпечені аптечками та водою для пиття. Під час проведення ручних робіт необхідно дотримуватись норм перенесення вантажу.

4.2 Покращення техніки безпеки, пожежної безпеки та гігієни праці у НПП «Гуцульщина»

Контроль за додержанням існуючих вимог правил техніки безпеки покладається на керівників організацій.

За безпечність технологічного устаткування, машин та механізмів, правильність вибору технології робіт, якість монтажу, налагодження ремонту та технологічного діагностування устаткування відповідає організація, що виконує відповідні роботи, незалежно від форм власності та відомчої належності.

Особи, винні у порушенні, несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством [3].

Керівники організацій та інші посадові особи несуть персональну відповідальність за виконання вимог в межах покладених на них завдань та функціональних обов'язків згідно з чинним законодавством. Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання і перевірки знань з питань охорони праці, забороняється. Заборонено допуск осіб віком до 18 років до робіт, передбачених ДНАОП 0.03-8.07-94, а також жінок до роботи, передбачених ДНАОП 0.03-8.08-93, і з порушенням вимог ДНАОП 0.03-3.28-93.

Тимчасово працюючим, а також учням та студентам, які проходять виробничу практику, засоби індивідуального захисту видаються на час роботи або практичних занять згідно з нормам, встановленими для відповідних професій [12].

Перед тим, як видати працівникам спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту, їх необхідно ретельно перевірити, а працівників проінструктувати про порядок користування ними.

Потрібно постійно покращувати санітарні умови, а відповідно із ними і безпеку праці на підприємстві. Організовувати підвезення робітників до місця роботи і назад, якщо роботи відбуваються в лісі. Забезпечити одноразове гаряче харчування робітників.

Щодо проведення лісосічних робіт, то сюди відносять рубки головного користування та вирубки, пов'язані з веденням лісового господарства: прорідження, прохідні, лісовідновні, санітарні вирубки та інші лісогосподарські вирубки, у тому числі насадженнях, пошкоджених стихійними явищами природи, за винятком вирубок у молодниках та вирубань підліску [11].

Існують карти технологічного процесу розроблення лісосічних робіт. У карту технологічного процесу розроблення лісосіки необхідно включати таку інформацію та рішення, що впливають на безпеку праці:

1. характеристику лісосіки та виділених в її межах ділянок, необхідну для вибору найбільш небезпечної технології робіт (механічний склад ґрунту, ступінь його зволоження, рельєф місцевості, розподіл території за крутістю схилів);

2. чисельний та професійний склад бригади, перелік виділених її знарядь праці (робочих машин, тракторів, устаткування, мотоінструменту), державні номери та номери за паспортами рухомих технічних засобів;

3. повний перелік засобів індивідуального та колективного захисту працівників, протипожежного захисту;

3. технологічну схему лісосіки з умовними позначеннями;

5. дані про порядок та послідовність виконання робіт, черговість розроблення ділянок, показ варіантів розташування ланок працівників та техніки на безпечних відстанях;

6. опис безпечних способів праці на підготовчих та основних роботах, не відображених в інструкціях з охорони праці та інших документах, які надаються бригаді;

7. природоохоронні вимоги;

8. акт готовності лісосіки до розроблення, в якому перелічуються підготовчі роботи, вказується термін їх проведення, підтверджується виконання [3, 4].

Лісосічні роботи не повинні проводитись під час зливи, граду, грози, хуртовини, густого туману при видимості менше 50 м, а звалювання дерев моторними пилами – в усіх випадках з настанням темряви.

На період роботи лісогосподарських машин необхідно забезпечити:

1. відсутність працівників на навісних знаряддях і поруч з ними при підйманні, опусканні та розворотах машин;

2. розвертання машин у місцях, де немає перешкод;

3. рух машин під час подолання перешкод тільки на першій передачі швидкості, переїзд через повалені дерева під прямим кутом, через невеликі заглиблення під кутом 15°-20° до осі руху агрегату;

4. спорудження стійких настилів для переїзду через перезволожені ділянки, рови та канави;

5. перевезення навісного устаткування в транспортне положення з додатковою фіксацією його під час переїзду з однієї ділянки на іншу, подолання перешкод і розвертання машин;

6. очищення робочих органів від рослинних залишків та землі спеціальними очисниками після зупинки машини.

Усі роботи, які проводяться на лісозаготівлях, повинні виконуватися відповідно до правил з охорони праці в лісозаготівельному виробництві й будуватися на основі твердої дисципліни та єдиноначальності. Робітник виконує розпорядження тільки безпосередньо керівника.

Роботодавці, які направляють працівників на лісозаготівельні роботи зобов'язані:

1. скласти списки робітників, що пройшли навчання з цим видом робіт, і призначити старших груп;

2. забезпечити працівників справним спецодягом, спецвзуттям, засобами від гнусу, справним інструментом, устаткуванням, індивідуальними медичними пакетами й аптечкою (на групу), засобом харчування.

На лісозаготівельні роботи не допускаються особи, що перебувають у стіні алкогольного сп'яніння.

До лісозаготівельних робіт допускаються чоловіки віком від 18 до 60 років, які не мають фізичних недоліків, а також попередньо пройшли медичний огляд, у тому числі й психіатричний, і за станом здоров'я визнані придатними до виконання цих робіт. Роботодавець за свій рахунок зобов'язаний організувати проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працівників.

Роботодавець не повинен допускати працівника до роботи, якщо той ухиляється від проходження медичного огляду і не виконує рекомендацій за

результатами проведених обстежень. Роботодавець зобов'язаний забезпечити навчання працівників безпеці праці. Навчання проводиться в обсязі програми підготовки за професією і включає: вступний інструктаж, первинний інструктаж на робочому місці, повторний, позаплановий, цільовий і спеціальне навчання. Працівники допускаються до самостійної роботи після стажу протягом 2-14 змін під керівництвом наставників, призначених розпорядженням по організації, лісопункту, ділянці або іншому виробничому підрозділу [4, 12].

Пожежна безпека на лісогосподарських і лісопромислових підприємствах повинна досягатися шляхом проведення організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на запобігання пожежам, створення безпечних умов праці працівникам, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі виникнення пожежі, створення умов для швидкого виклику пожежних підрозділів та успішного гасіння пожеж відповідно до вимог НАПБ А.01.001-2004, та Правил пожежної безпеки для підприємств і організацій автомобільного транспорту України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 21.12.98 №527 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України від 11.03.99 за №157/345 [3, 4].

З урахуванням ступеня пожежної небезпеки потрібно виконувати встановлений протипожежний режим, а також розробити загальнооб'єктову інструкцію про заходи пожежної безпеки для вибухонебезпечних приміщень (складів, майстерень), територій тощо.

Під час пожежонебезпечного періоду в лісових масивах на лісогосподарських підприємствах повинно бути встановлене цілодобове чергування відповідальних посадових осіб.

Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, чергових, вартових), а також лісової охорони роботодавцю потрібно розробити і затвердити інструкцію, в якій необхідно визначити обов'язки охоронців щодо контролю за дотримання протипожежного режиму, огляду території, приміщень та лісового фонду, порядку дії вразі виникнення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації і автоматичного гасіння пожеж, а також вказати кого з посадових

осіб підприємства потрібно сповіщати вразі пожежі. На території підприємства потрібно установлювати і доводити до відома всіх працівників схему евакуації працівників і техніки на випадок виникнення пожежі.

Куріння на території національного парку дозволено тільки в спеціально відведених місцях, улаштування яких унеможлиблює виникнення пожежі.

Пожежне обладнання та інвентар необхідно розміщувати на видних і легкодоступних місцях, утримувати їх справними і готовими до негайного використання. Потрібно постійно контролювати їх технічний стан і призначити працівників, що відповідають за утримання пожежного обладнання та інвентаря у справному стані.

ВИСНОВКИ

1. У межах Косівського району Івано-Франківської області згідно з Указом Президента України №456/2002 від 14 травня 2002 року створено Національний природний парк «Гуцульщина», який розташований у західній – Покутській частині Покутсько-Буковинських Карпат. Загальна площа парку – 32 271 га, близько 29 км становить його протяжність із північного заходу на південний схід та 20 км з північного сходу на південний захід.

2. Основне призначення національного парку полягає у збереженні, відтворенні та раціональному використанні генетичних ресурсів флори і фауни, а також у захисті унікальних природних комплексів і етнокультурного середовища Покутсько-Буковинських Карпат. Парк виконує природоохоронну, науково-дослідну, рекреаційну та еколого-освітню функції.

3. У структурі природно-заповідного фонду Косівського району близько половини об'єктів зосереджено у межах НПП «Гуцульщина» (усього 17 об'єктів). До його складу увійшли 3 ландшафтних і 1 лісовий заказник, 5 пам'яток природи, 7 заповідних урочищ і 1 дендропарк, що свідчить про надзвичайне різноманіття природних комплексів регіону.

4. Територія парку має високий туристично-рекреаційний потенціал, що забезпечується поєднанням природних, історико-культурних та етнографічних ресурсів. У межах парку функціонують курорти, бази відпочинку, санаторії, активно розвивається сільський зелений туризм, кінні прогулянки, етнотуризм і гірськолижний відпочинок.

5. Особливо важливим напрямом діяльності парку є розвиток еколого-пізнавального туризму. На його території облаштовано шість екоосвітніх стежок, серед яких п'ять – у гірській частині («На хребет Брусний», «На гору Клифу», «На хребет Каменистий», «На Рокиту», «На гору Михалків») та одна – у передгірській зоні («Дубина»). Стежки обладнані інформаційними стендами, оглядовими майданчиками та зонами короткочасного відпочинку, що забезпечує комфортні умови для туристів різного рівня підготовки.

6. Найпопулярнішими серед відвідувачів є екостежки «На гору Клифу» та «На гору Михалків», що вирізняються доступністю маршруту, мальовничими краєвидами та пізнавальною цінністю природних об'єктів.

7. Важливою складовою рекреаційної діяльності є використання природних, бальнеологічних і кліматичних ресурсів. У межах парку наявні мінеральні джерела (Пістинь, Уторопи, Текуча), які мають значний потенціал для розвитку оздоровчого туризму, кліматотерапії та санаторно-курортного лікування.

8. Значну роль у духовному та соціальному відновленні населення, особливо військовослужбовців та осіб, постраждалих від війни, відіграє природне середовище НПП «Гуцульщина». Природні ландшафти, чисте гірське повітря, водні ресурси й культурно-етнографічна атмосфера сприяють психологічній стабілізації, зменшенню стресу та формуванню позитивного емоційного стану, що робить парк важливим реабілітаційним і соціотерапевтичним простором.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Адаменко О.М., Приходько М.М. Регіональна екологія і природні ресурси. Івано-Франківськ: видавництво «Галя», 2000. 278 с.
2. Брусак В. П., Зінько Ю. В. Перспективи формування Косівського регіонального ландшафтного парку. Екологічні передумови розвитку рекреації на Гуцульщині. Наук.-практ. конф. в рамках VI Гуцульського фестивалю (13 вересня 1996 року, тези допов.). Яремче, 1996. С. 13–16.
3. Гаврик Є.О. Охорона праці. К. : Ніка-Центр, 2003. 280 с.
4. Гадзюк М. П., Желібо Є. П., Халішовський М. О. Основи охорони праці : підруч. [4-е вид.]. К. : Каравела, 2007. 384 с.
5. Голубець М.А., Марискевич О.Г., Козловський М.П., Козак І.І., Крок Б.О., Яворницький В.І., Проць Б.Г., Шевчук А.І., Шпаківська І.М., Башта А.-Т., Козловський В.І. Екологічна ситуація на північно-східному макросхилі Українських Карпат. Львів: видавництво «Поллі», 2001. 162 с.
6. Голубець М. А. Українські Карпати. Природа . Київ : Наукова думка, 1988. с. 142 - 176.
7. Горішевський П., Васильєв В., Зінько Ю. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. 148 с.
8. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" №1287-XIV від 14. 12. 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. №4. Ст. 26. С.42-43.
9. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» м. Київ, 16 червня 1992.
10. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. 546 с.
11. Закон України “Про охорону праці”. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. 668 с.
12. Законодавство України про охорону праці: зб. нормативних документів у 4-х Т. К. : Держнагляд охорони праці. Основа, 1995.

13. Звіт “Науково-дослідна діяльність” НПП «Гуцульщина» (PDF, 2024). Дата звернення: 16.12.2024. [Національний природний парк "Гуцульщина"](#)

14. Інформаційний вісник НПП «Гуцульщина» №1–2 (90–91), 2025. (електронне видання). Дата звернення: 16.08.2025. [Національний природний парк "Гуцульщина"](#)

15. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 141 с.

16. Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини / За ред. В. Становича. Косів, 2002, 67 с.

17. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження): Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 287 с. № 17. с. 99.

18. Лісове, мисливське господарство та природно-заповідний фонд Івано-Франківської області у 2020 році: статистичний збірник. Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2021. 138 с.

19. Лаврук В. Косівщина туристична. Картосхема. М: 1:100000. Косів, 2003.

20. Літопис природи НПП «Гуцульщина». Том 20 (за 2022 р.). Офіційна публікація/опис на сайті парку. Дата звернення: 10.05.2025. [Національний природний парк "Гуцульщина"](#)

21. Мальцев В. І., Чопик В. І., Ковальчук А. А., Карпова Г. О., Зуб Л. М., Луговой О. Є., Крічфалушій В. В. Природа Карпатського регіону України. К., 1999. 200 с.

22. Наказ НПП «Гуцульщина» № 77 від 23.05.2016 року «Про збереження біорізноманіття на території НПП «Гуцульщина»

23. Наказ НПП «Гуцульщина» № 79 від 27.05.2016 року «Про збереження цінних лісових екосистем».

24. Пророчук В. В., Стефурак Ю. П., Брусак В. П., Держипільський Л. М. Національний природний парк «Гуцульщина». Львів: 2013. 360 с.

25. Паспорт Косівського району (основні показники економічного і соціального розвитку району за 1940-2004 роки). Івано-Франківськ, 2005.

27. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Навч. посіб. для студ. ВНЗ. О. М. Ковтун. К. : Прецедент, 2010. 229 с.

28. Природно-заповідний фонд України. Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П - С. 736 с.

29. Приходько М. М., Парпан В.І. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини . Під редакцією ІваноФранківськ: «Таля», 2000. 272 с.

30. Пророчук В. В., Держипільський Л. М., Костюк А. Г. Національний природний парк «Гуцульщина»: перші кроки становлення. Четверта регіон. наук.-практ. конф. «Еколого-медичні проблеми Гуцульщини», присвяч. 95-річчю з дня народж. Степана Іваницького (мат-ли конф.). Косів, 2003. С. 14–21.

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На хребет Каменистий»

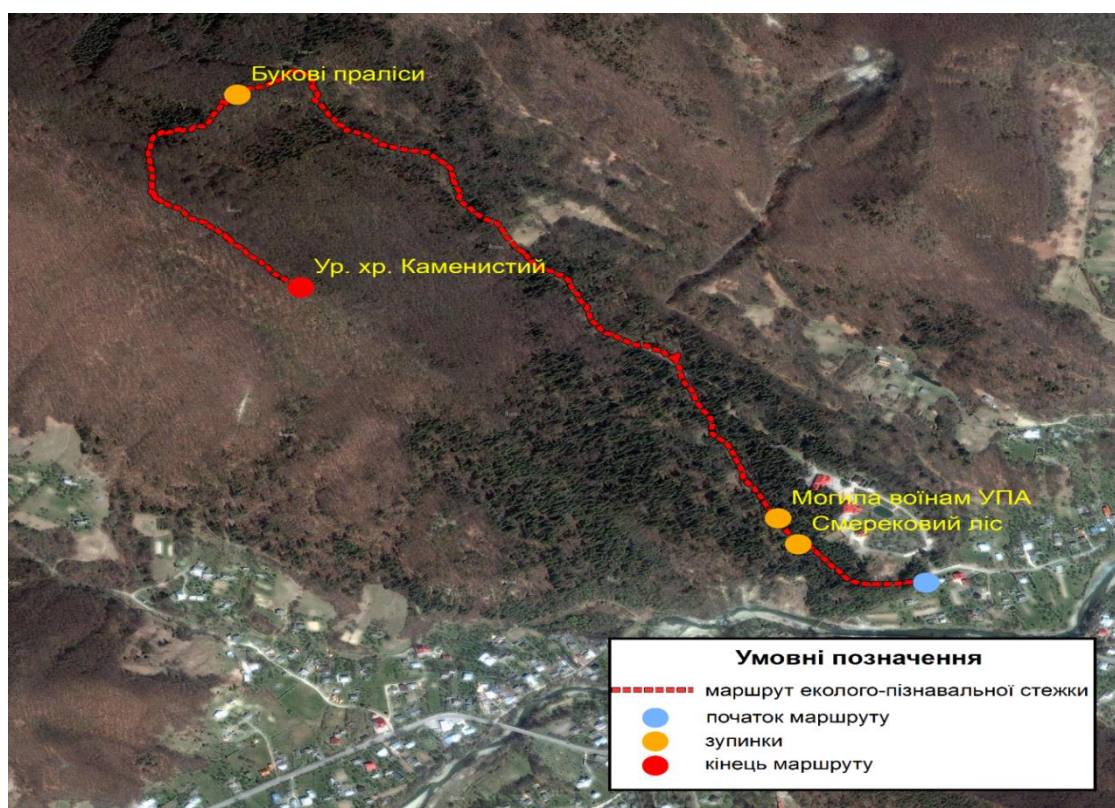

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «Попід Каменистий»

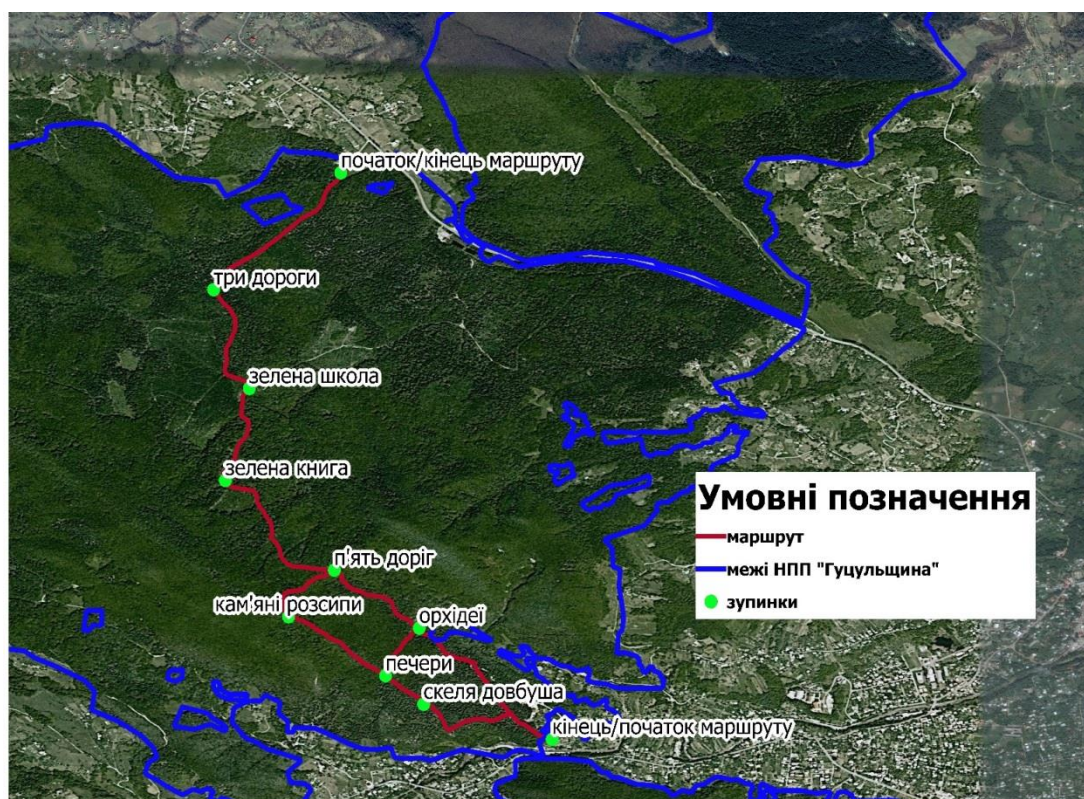

Схема маршруту Еколого-пізнавальна стежка «По Дубині»

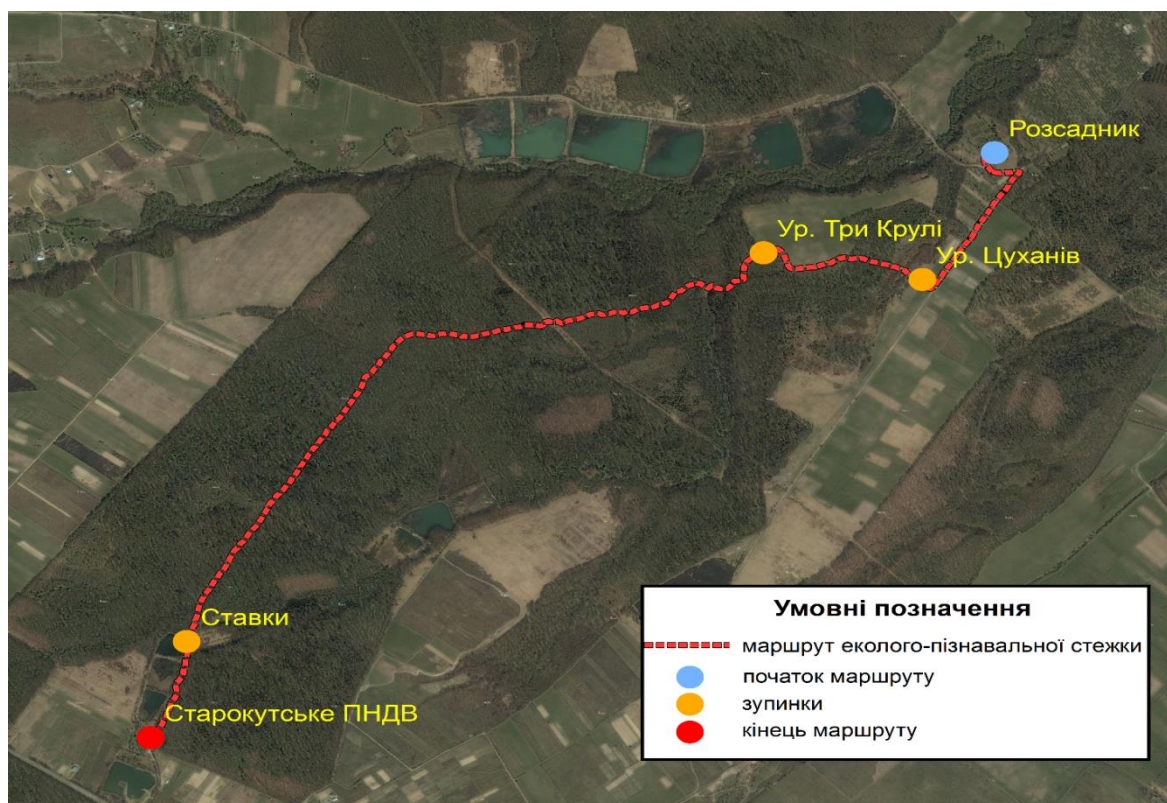

Схема маршруту Еколого-пізнавальна стежка «На гору Михалків»

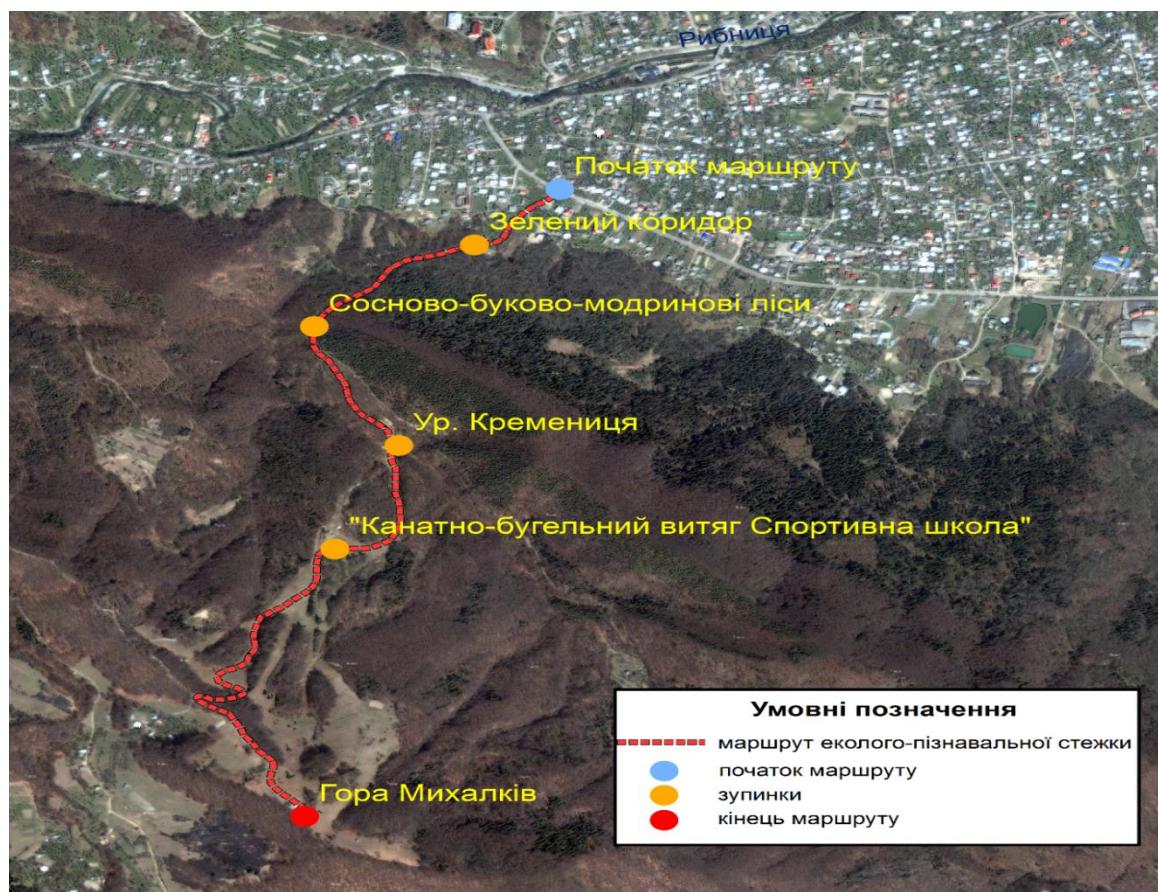

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На гору Острій»

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На полонину Росохата»

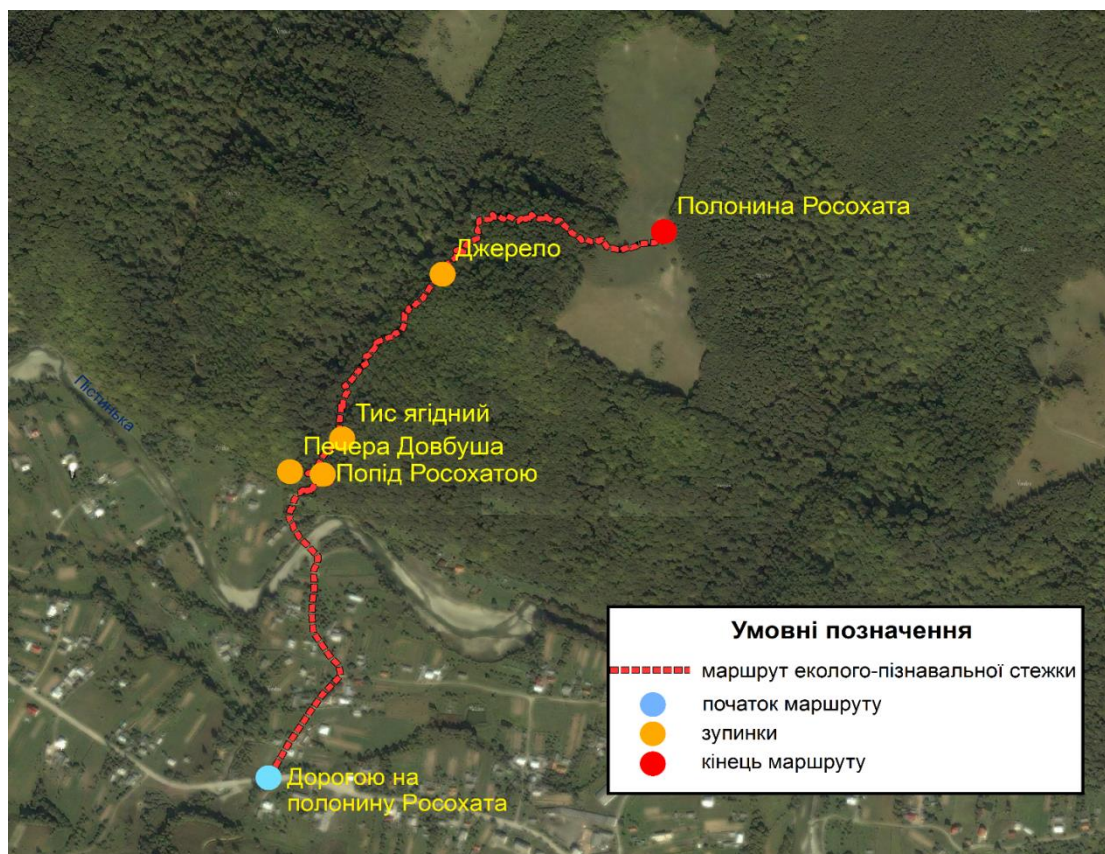

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На хребет Брусний до каменя Довбуша»

Схема маршруту еколого-пізнавальної стежки «На Лебедин»

